

1016

ספר תקון מדות הנפש

מאת

החכם הגדול המופלא הפילוסוף המובהק

ר' שלמה בר יהודה זצוק"ל

הנקרא בן נבירול הספרדי.

על פי כתבי יד רומא בבית אוצר הספרים כאסאנאנטא קובץ J. I. 16
וכ"י קובץ H. V. 12 וכ"י לבית המדרש ת"ת לעדת ישרון ק"ק ברומא
רבתי וחילופי הנוסחאות כא"ש"י הזה בנדרס בריווא דטרינטו משנת
שב"ב לפ"ק ובנדרס בלינעוויל משנת תקס"ז לפ"ק.

עם הערות ותיקונים.

על ידי זעירא דמן חבריא

חיים פאללאק

מורה בבית הספר החפשית נורמאלי בקרית מלך רב בבירת בודאפעשט

בהוצאות המוציא לאור:

BUDAPEST, Damjanich-uteza 2.

בשנת התהלך לפני והיה תמים לפ"ק.

— * —

נדרס בדפוס של אברהם ון דוד אלקאלאי, פרעסבורג.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 1016

ספר תקון מדות הנפש

מאת

החכם הגדול המופלא הפילוסוף המובהק

ר' שלמה בר יהודה זצוק"ל

הנקרא בן גבירול הספרדי.

על פי כתבי יד רומא בבית אוצר הספרים כאסאנאנטא קובץ J. I. 16
וכ"י קובץ H. V. 12 וכ"י לבית המדרש ת"ת לעדת ישרון ק"ק ברומא
רבתי וחילופי הנוסחאות כאשר המה בנדפס בריווא דטרינטו משנת
שכ"ב לפ"ק ובנדפס בלינעוויל משנת תקס"ז לפ"ק.

עם הערות ותיקונים.

על ידי זעירא דמן חבריא

חיים פאללאק

מורה בבית הספר החפשית נורמאלי בקרית מלך רב בכירת בודאפעשט

בשנת התהלך לפני והיה תמים לפ"ק.

נדפס בדפוס של אברהם ן דוד אלקאלאי, פרעסבורג.

W. I. AKADEMI
KÖNYV-
TÁRA

לזכרון נשמת

כהר"ר מיכאל גרויער ז"ל.

איש מכובד תם וישר חבר לבית ועד האזרחים
בקרית מלך רב בבודאפעשט יע"א.

מלאו ימיו בעושר
וכבוד, ובמעשיו הכושר,
ישר ונאמן בכל ביתו,
איש מצליח וד' אתו,
מלוח דל וחוננו,
ויט אליו חסד וחוננו,
איש חי ורב פעלים,
לבבו היה לאלדיו תמים,
זכרו יחיה לנצח ולעולמים,
רב טובו וחלקו בנעימים.

נולד ישיק כ"ג אדר שני בשנת תקפ"ט במאטצדאָרף בשלעזיען
ומת לדאבון אשתו בנו ובנותיו י"ט אדר בשנת:

ויהי ידיו אמונה עד בוא שמשו לפ"ק.

המ"ל.

ראה זה חדש הוא כבר היה! (קהלת א' י').

הקדמה.

כמו העובר לא יצלה במהרה לבוא אל מחוז הפצו אם לא ישאל ליודעיו איזה הדרך אשר ילך בו, כי דרכו נתעה ושובב, ככה ילך האיש תועה ולא יגיע אל המדות השלימות ואל נחלת ההצלחה בימי חייו אם לא בחר בעצם כמו בימי ילדותו ללמוד מהלמודים המוסרים ולחקור בענינם הנעימים המפיקים עונג, למען אשר יעמדו המדות הטובות לשעשוע לימי חייו עד עת חליפתו, רק בהם ישכיל האדם על כל דבר ויבחר בטוב וימאס ברע ויגיע אל מחוז הפצו אל הדרך השלימות.

אך רבים מאסו הדרך הזה ומסבת ההרגל עדי"ה: ועיר פרא אדם יולד (איוב י"א, י"ב). הדרך השלימות מזור להם ואין להם חפץ במושכלות המתוארות באמת כמו שאמר החכם: לא יחפוץ כסיל בתבונה (משלי י"ח ב). ע"כ ההרגל נעשה טבע, ולחיות שזו החכמה שנואה בעיני רוב בני אדם מפני שלא ראו בילדותם בבית אבותם שהדרך הזה מצות אנשים מלומדה וירחקו ממנו עם היותו ראשית השלימות. אמנם האנשים האלה עניי תבונה הם ויש להצטער על נפשם האומללה, כי בזה מורידים גדולתם וחובת כל איש להתרחק מהם. חי ד' לרעתם אין ערך, חכמים הם בעיניהם ובקול רם בראש כל חוצות בכל שוקים ובכל האסיפות ישמיעו בקול גדול מליהם, לא את אשר חכמים בעלי האמונה והיראה מבני יגדו, רק זאת אשר ארו מגפן נכריה ענבים באשים ודעות נכריות אשר מדעתם כרעו וילדו ישמיעו. לכן לכל איש מבני אשר נפשו קשורה בעצם כמו באמונת אבותיו רק בזה יזכה את ארחו להכשיר את נפשו אל קניני השלימות אם ישאב את מימיו ממקור מים חיים מכאר הפרוה שרים כרוה נדיבי העם, כי בספריהם יראת אלדים חכמה ומוסר נשלבות; הראשונה והאחרון תתאר הלב והשניה תתאר הראש. ואם אמנם ששלשתן משלבות אישה אל אחותה לא תשלם האחת בלעדי חברתה, כי היראה ראש אמיר לעץ הדעת אשר יחיה בו האדם, והחכמה בלי מדות מוסריות ככלי אין חפץ בו, ומוסר בלי חכמה ניכ לא תתקן ענינה, כי במה תשווערנה המדות המוסריות אם לא במדות החכמה? לכן בחרו מימי קדם הנביאים ומורי המדות המשל והדמיון, המשל יחזק הדבר בהתפעלויות הנפש ולקרב אותו בתוארו להמדה בתמונת הדבר הנראה, ומסגולת המשל להגיד עוד דברים — תקצר הלשון. ככל זאת מוכרח אני להזכיר עוד של המשל יש הוראות חיצוניות ופנימיות. ההוראה החיצונית היא כמו

מלבוש וההוראה הפנימית היא שכל עמוק ולא יגיעו אליה רק יחידי סגולה אשר יראת אלהים בלבם. ולא כן הוא הדמיון, כי הוא השואה והערכה תכונת דבר בדבר אחר מפורסם ממנו ומצד ההערכה הנאות יתחזק הדבר יותר במחשבי השומע.

וכי תאמר בלבבך הלא כל המשלים והדמיונים אשר נמצא בזה הספר הלא כמה כתובים הם בספרי נביאים והתנאים וכו' ולמה לי למלאכה זאת? מדוע אשקוד על שעריי ללמוד מהם אורח השכל והמוסר? אבל לא אוכל להסכים לדעה זו מפני שהמחבר ז"ל אנד לאגודה אחת יראת אלהים חכמה ומוסר ואגודה המשולשת במהרה לא תנתק וללמוד הדרכים האלה להבחיין האמת מן הישקר והטוב מן הרע בדרך נכון כפי אמתת הקבלה היתה מטרת הפעו מהמחבר ז"ל, ומי שיש לו דעת ויבוא בשעריו יטע בלבבו יראת אלהים ולהבין דרכי השכליות ויקבע לו דרכי ישרים אשר על ידם יבין דבר מתוך דבר וישיג הנעלם מן הנודע להגיע אל הדרך השלימות. והחוקר בדברי מוסר ההם וישתמש בהם לבחון בפועל ה' ובמעשי ידיו ולהנות בתורת ד' בחכמה ובמוסר ולהבין עמקי דרכיה, בזה הרי הוא עושה רצון קונו כמאמר רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא שהוא אומר יפה ת'ת' עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב', ב'). ודי בזה להסיר התלונה מעלי בעד התשורה אשר הקרבתי לפניך היום. ודע כי בימים האלה דורשי התורה ולומדיה וחוקרי עקרי הדת ותופשי האמונה פסו, רבים בלימודי נכרים ישפיקו חיוב גדול מינה על כל בר ישראל הכוחר בתורת ד' והמאמין בדברי נביאיו והכמיו באמת ובתמים, כי תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (דברים ל"ג, ג') לשמור א'ע מן הדרך אשר נטו אחריו האנשים המתחדשים המתפרצים מפני אלדי ישראל, עבדים המה לתאותם בנים בלי אמן וסברות חכמתם בדויות ודעות כוזבות המה; מימיהם שאבו ממעיין נרפשי מספרי נכרים ורבים מהם תוכו זרקו וקליפתו אכלו, רחוקים המה מעל עיקרי הדת והאמונה ויסודי התורה, ודבר אין להם עם המצוות והאזהרות אשר יסודתם בתורתנו הקדושה מכמה אלפים שנה בתוכנו. צר לי מאוד להזכיר את הדבר הרע הזה אשר נתפשט כעת בישראל אבל נצח ישראל לא ישקר (ש"א מ"ו, כ"ט) כי אני ד' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלאכי ג', ו') כי מי כעמד ישראל גוי אחד בארץ (ש"ב ז' כ"ג) ואקוה שבמהרה ישיב הקב"ה את לב בנים אל אמונת אבותם וכל איש ואיש יבחר בנחלת אבותינו הקדושים להבין ולהשכיל ולעסוק בתורת אל חי ולהעמיק בחקירות הנצורות הגדולות העצומות לאין תכלה כדי להכיר גדולות ורוממות האלדי ולהודות לו על רוב טובו אשר הוא גומל לכל ברואי תבל בכל שעה ובכל רגע כי הם מעשי ידיו. דבר שפתים אך למותר שכל איש ואיש מכניי מחוייב לעסוק בדברי תורה מפני שלא יצא אדם ידי חובתו בברכת התורה בלבד אם לא למד אחריו כדאיתא בירושלמי (ריש פרק א'

בברכות) אבל לא רק לעסוק בגפ'ת (ר"ת גמרא, פוסקים, תשובות) כמצווה עלינו ללמוד וללמד לשמור ולעשות כי הם הדברים העומדים ברומו של עולם, אלא ג"כ לעסוק בספרי חמ"ת (ר"ת חכמי מוסר, תולדות ישראל) לשתות ממים הנוזלים מן הלבנון ולהשקות את העדרים עדרי צאן קדשים חיוב גדול הוא בזמן הזה כי מתוך ידיעתם יוכל האדם להכריח בראיה ומופת לשקול כפלם הסכרא הנכוחה ולדרוש האמת בינו לבין עצמו ולדעת שיתווכח עם החולק על דברי התורה והקבלה.

בכל האופנים הללו יצטרך לאיש הנלבב לדעת דרכי ההגיון להכריח הכלתי נודע מן הנודע וללמוד הסתום מן המפורש וא"כ יאות למשכיל הנאמן אוהב האמת שיבחן בהם כדי להשיג אמתותם ומהותם ולהרגיל את נפשו בחקירות אשר חקרו שלומי אמוני ישראל כדי שת"ישר את שכלו ותלמדהו ללכת באורח מישור ובמעגלי צדק.

אמנם ידעתי את מך ערכי, אף קדמוני שרים בדבר הזה (ר"ל בענין ההוצאות הספר היקר הזה, משנת שכ"ב הוציא כהר"ר יוסף בכמ"ד יעקב אשכנזי מפדואה בריווא דטרינטו בפעם הראשון את הספר הזה, וכשנת תקס"ז נדפס מחדש ע"י כהר"ר אברהם פריזעק המדפיס לינעוויל בצרפת עם הקמיונים כבראשונה) אולם מעשות פרי ידי לעולם לא ימוש, כי דברי פי חכם חן ומפו נחמדי, כגשם ומורה בלבי יפריחו, וחקירותיו חדרי בטני ירדו, ריקם לא שבו כי הפרו הצמיחו, את רוחי עוררו תת אמרי שפר, יושר אמרי אמת, לחוק בספר.

ועתה אבוא בברכת תודתי בלב שלם לראש גבר שמו נודע בשערים בשערים המצויינים להלכה לתורה ולספרות עמנו ה"ה הרב המפורסם המפואר המהלל ברוב התשבויות מוהר"ר אברהם ברלינר נ"י היושב בישבת התחכמני בבית המדרש הרבנים בקרית מלך רב ברלין יע"א שהתשתדל בעדי ברומא רבתי בבית אוצר הספרים Cosanante ובבית אוצר הספרים לת"ת לקהל עדת ישרון ברומא יע"א להעתיק בעבורי את כתבי יד מספר היקר הזה אשר היו עד עתה גנוזים שם, ספונים ונעלמים בבתי כלאים.

ואל אלדי אבי אתפלל בכל לבי שיתמכני בחסדו ובטובו הגדול לעסוק בתורתו לשמה עד בוא יום חלפתי כאות נפשי, בע"ה פה כודאפעשט יום ג' י"א מנחם אב לסדר: וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפ"ק.

המו"ל.

ספר תקון מדות הנפש. (א)

(ב) עזוב חידות ישנות וחדשות
 ובהם תמצא (ג) דעת קדושים
 ובית מדות (ד) זנה נא (ה) ועליות
 ומדות נפשך כונן וכס ת'
 ודע עת לאהוב ושנוא ולרצות (ו)
 דעת לתת ולמנוע ועת ל'
 ואז תשכון מנוחות (ז) שנאנות
 ותמצא הן ושכל טוב וכל (ח) ת'

והתבונן במדות הנפשות.
 וכל דברי גבורות וחלושות.
 מרוחים (ג) ואשפר ואשישות.
 עלה אל הנשמות הקדושות. (ד)
 ולכעוס וענות רכות וקשות.
 עשות ועזוב ועת דבר ולחשות. (ה)
 ותהיה שלאנן מכל רגשות.
 אוותיד לך (ז) באות וחשות.

על דעת החכמים הקדמונים ז"ל אשר חיבר החכם הגדול המובהק ר'
 שלמה בר יהודה ז"ל הידוע בן גבירול הספרדי במדינת סרקסטא בחדש
 ניסן שנת תת"ח. (י"ג) ומכאן התחיל המחבר ואמר: (י"ד)

על שער הספר ציינתי מאוזה מקור מים חיים שאבתי את מימי ועתה
 באתי להוסיף עוד השינויים כאשר הגה בכ"י השני קובץ י"ב (H. V. 12.)
 מאוצר הספרים כאסאנאנטא וארשום תמיד הכ"י (כ"י ב') והשינויים כאשר המה
 בכ"י תלמוד תורה (כ"י ת"ת.) לקהל עדת ישרון ברומא רבתי יע"א, ואוסף עוד
 להביא את חילופי הנוסחאות כאשר המה בגרפס בק"ק לינעוויל (בנד'). יע"א
 משנת תקס"ז לפ"ק אשר הוציא לאור המדפיס כהר"ר אברהם פריזעק ע"ה כפי
 אשר י"ל בריווא דטרינטו בשנת שכ"ב לפ"ק. וע"ע מה שכתבתי בענין הזה
 במבוא להספר הזה. (א) בכ"י. ת"ת מתחיל המעתיק: ספר תקון מדות הנפש
 על דעת החכמים הקדמונים, אשר חבר החכם הגדול הפילוסוף המובהק ר'
 שלמה בן גבירול ז"ל ממדינת סרקסטא וחברו בלשון ערב בחדש ניסן שנת
 תת"ח, (לפי דעת אמר"ר הגאון שירי זצ"ל נולד רבינו שלמה בשנת תשצ"ה ומת
 בשנת תתכ"ד לפ"ק, ולפי חשבון הזה היה אז המחבר כאשר כתב את הספר
 בן שלש עשרה שנה, לכן יותר נכון לפי דעת הרב החוקר השלם מהר"ל זצ"ל
 מסענעדין שנולד תשפ"ו ועיין בכרם חמד ט' דף ע"ב. והיה אז כאשר כתב הספר
 הזה בן כ"ג שנה ועיין עוד במליצת היהודים בספרד אשר ה"ל החכם השלם
 הרב מו"ה יחיאל מיכל זק"ש זצ"ל דף רי"ז וכו') והעתיקו בלשון הקודש החכם
 ר' יהודה בן תבון מרמון ספרד (גראנאדא) במנדול לוגיל שנת תתקכ"ה, אמר
 המתרגם. ע"כ. בכ"י א', קובץ ט"ז ובכ"י ב' חסר כאן כל המאמר, בנד' מן והעתיקו
 עד ועד בכלל אמר המתרגם ליתא. (ב) בנד' המליצה בסוף הספר. (ג) בכ"י
 ב' ובכ"י ת"ת תמצאה כתיב. (ד) בנד' קנה כתיב. (ה) בכ"י ב' בה כתיב.
 (ז) בכ"י ב' ובכ"י ת"ת מרווחים כתיב. (ז) בכ"י ת"ת ובנד' ובס תעלה אל מעלות
 רוחות קדושות כתיב. (ח) בנד' ורצות כתיב. (ט) בכ"י ב' ועת לתת ולמנוע
 ל—עשות עזוב וכו' כתיב. (י) בכ"י ב' בכ"י ת"ת ובנד' שאננות כתיב. (יא) בכ"י
 ת"ת ולך כתיב. (יב) בכ"י ת"ת והו כתיב. (יג) עיין לעיל סימן א'. (יד) בכ"י
 ב' אמר מחברו בכ"י ת"ת אמר המחבר ובנד' אמר מחבר הנ"ל כתיב.

יתברך (ט"ו) האל האחד (ט"ז) העיוז הגבור והנורא הקרוב העונה בעת צרה הקדמון הראשון הבורא יתעלה לאין קץ ואחר כן (י"ז) נאמר כי (יח) מפני שראינו (י"ט) את האדם מבחר ברואי ית' שמו ידענו שהוא (כ"א) ענין הכוונה בכריאות כל הגופות וההוויות [הערה א'], ועוד כי הוא שוה ומכוון במזגו [הערה ב'] מכל בעלי חיים והוא שנברא מתוקן בצורה (כ"ב) ושוה (כ"ג) במלאכתו מכולם (כ"ד) בעל נפש [הערה ג'] מדברת עניני (כ"ה) החכמה קיימת לא תפסד, ולמדו על זה המופתים (כ"ו) הנראים שמורה עליהם השכל והכתוב (כ"ז) אשר אינן נסתרין מכל חכם לב. ואומר מבלי המות כי הוא (כ"ח) הגדול שבדברים המצריכים (כ"ט) להודות [הערה ד'] כי הוא מבחר כל (ל') הכרואים, שמצאנו (ל"א) אותו משתתף (ל"ב) עם המלאכים בדיבור ובשכל, ואלה השתי מדות המה אלדיות רוחניות (ל"ג) ועם זה אנחנו רואין שהמלאכים משתמשים בצרכי האדם הצדיק [הערה ה'] כמו שידענו מאברהם אבינו ע"ה בבשרם והזהרתם אותו וכן יצחק, ויעקב (ל"ד) אמר בתפילתו: המלאך הנואל אותי מכל רע (בראשית, מ"ה, ט"ז) והכתוב אומר: וישר אל מלאך ויכול (הושע י"ב, ה.) ודניאל אמר: אלהי שלח מלאכיה (דניאל ו, כ"ג). ובעזרת הצדיקים ונגיפת שונאיהם: (ל"ה) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ח' ויך במחנה אשור (מ"ב, י"ט, ל"ה) ורבים בעניינים (כ"ו) האלה לא אאריך לזכרם (ל"ו).

יש לאדם יתרון על האחר.

וכבר ידענו שיש (ל"ז) אדם שיש לו יתרון על אדם אחר מבלי ספק עד שאדם אחד שוה מניין (ל"ח) רוב בני אדם אע"פ שהם מיסוד אחד והרכבה אחד. (ל"ט) אלא שנפש זה עלתה אל המעלה האנושית עם עזרת

(טו) בנדר' המלה יתברך ליתא. (טז) וגם המלה האחד ליתא. בכ"י ת"ת שם הנוסחא: העוז והגבור הקרוב העונה האחד הקדמון הראשון הנורא ויתעלה לאין קץ, ובנדר'. העוז הנכבד והקרוב העונה האחד הקדמון הראשון הבורא ית' וכו' כתיב. (יז) בכ"י ת"ת ואחר כך כתיב. (יח) בכ"י ת"ת כך כתיב. (יט) בכ"י ת"ת שאנחנו רואים ובנדר' שאנו רואים כתיב. (כ) בכ"י ב' בכ"י ת"ת ובנדר' ברואי הבורא כתיב. (כא) בכ"י ת"ת ובנדר' כי הוא כתיב. (כב) בכ"י ת"ת ובנדר' בצורתו כתיב. (כג) בכ"י ת"ת ובנדר' ונאה כתיב. (כד) בנדר' מכולם ליתא ושלם כתיב. (כה) בכ"י ת"ת ובנדר' פנינה כתיב. (כו) בנדר' מפתחים הנראים כתיב. (כז) בכ"י ת"ת והכתובים כתיב. (כח) בכ"י ת"ת ובנדר' המלה הוא ליתא. (כט) בנדר' אלדיות להודות כתיב. (ל) בכ"י ת"ת ובנדר' המלה כל ליתא. (לא) בכ"י ת"ת ובנדר' מצאנו כתיב. (לב) בכ"י ת"ת משותף כתיב. (לג) בכ"י ב' ואלה השתי מדות המה לדיות רוחניות כתיב. (לד) בכ"י ת"ת וכן יעקב אבינו אמר ובני כתיב. (לה) בכ"י ת"ת ובנדר' אמר כתיב. (לו) בכ"י ב' בכ"י ת"ת ובנדר' בוויכוח כתיב. (לז) בכ"י ב' בכ"י ת"ת ובנדר' כי יש כתיב. (לח) בכ"י ב' ובכ"י ת"ת מינין כתיב, ובנדר' ועל אדם שוה במנין כתיב. (לט) בכ"י ב' ובכ"י ת"ת ובנדר' אחת כתיב.

הגרמים (מ') הפלכיים [הערה ו'] אותו ובחרו במוסר. ושחלק (מ"א) השפל אשר בו נמשך אחרי החלק העליון רוצה לומר שמשל שכלו במבעו, וכשתהיה נפשו שפלה וממדה, (מ"ב) אין מעלתו ראויה (ל"ה) להשיג אל המעלה הזאת לא יוכל לעלות אל מה שלא זמנוהו גרמי אותותיו (מ"ז) ולא יעזרהו המוסר, על כן צריך לאדם החכם (מ"ד) הנלבב שישתדל בכל כחו (מ"ה) אל התכלית אשר יוכל להשיגה (מ"ו) מן המעלות.

יעזרו הדברים הפלכיים בנפש כעזור עבודת האדמה לאדמה.

ויהיה כמו שיאמר (מ"ז) אחד מן החכמים: עזרו הדברים הפלכיים בנפשותיכם כאשר תעזור החרישה וההשקאה את הורע בגידולו (מ"ח) והוא מטבעו במיצוע הארץ, ושיטרח להיות מעדת ההסידים ולהתנהג במנהגם בכל יכולתו (מ"ט). ועוד צריך שיתחכם במדותיו (י') עד שיתקנו לו, (י"א) ואל ישתמש בחושיו, אלא בדבר הצריך עד שיהיה מן הידועים בחשיבות (י"ב) והמפורסמים בחסידות, (י"ג) כי זאת היא התכלית הטובה (י"ד) העולמית, אשר אם יגיע אדם (י"ה) אליה תכלה עינו תמיד להגיע אל מה שלמעלה ממנה, (י"ז) והיא הטובה התמידה אשר היא התכלית אשר יגיע בעולם השכל והיא לעולם (י"ז) הבא, והיא טובת האלמים שהטיב בה לעבדיו אחרי הטובה הכוללת אותם בהמציאם ברואים, (י"ח) וכבר (י"ט) שאל דוד ע"ה להגיע אל טובת (ס') העולם באמרו: עשה עמי אות לטובה (תהלים פ"ו, י"ז) (ס"א). והתאוה עוד שיהיה מוזמן להגיע אל טוב העולם הבא באמרו: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' (שם ל"א, כ'). ירוין מדשן ביתך וגו' (שם ל"ו, ט). והמעלה הזאת לא יגיע אליה אלא הראוי לה כמו

ס) בכ"י ת"ת הגולמים כתיב. מא) בכ"י ת"ת ושחלק כתיב. מב) בכ"י ומרודה בכ"י ת"ת ומרודה ובנד' ונדודה כתיב. מג) בנד' הגוססא ואין מעלתו להשיג אל המעלה הזאת לא יוכל לעלות אל מה שלא זמנוהו גרמי אותיותיו וכו'. מד) בכ"י ב' לאדם הנלבב כתיב. מה) בכ"י ת"ת ובנד' להגיע כתיב. מו) בכ"י ת"ת אשר יוכל להשיג כתיב. מז) בכ"י ב' ויהיה כמו שיאמר מן החכמים, בכ"י ת"ת ובנד' כמו שאמר אחד וכו' כתיב. מח) בכ"י ת"ת את הורע בגידול וכו' ובנד' כאשר תעזור החרישה והשקיה בגידולך כתיב. מט) בכ"י ת"ת ולהתנהג בכל יכולתו בכל מנהגים ובנד' ולהתנהג במנהגם בכל יכולתו כתיב. נ) בנד' למדותיו כתיב. נא) בנד' ליתא מלת לו. נב) בנד' בחשובים כתיב. נג) בכ"י ת"ת ובנד' בחסד כתיב. נד) בכ"י ת"ת כי זה היא ובנד' תכלית המונה כתיב. נה) בכ"י ת"ת ובנד' המלה אדם ליתא, ובכ"י ת"ת תכלינה עיניו כתיב. נו) בנד' הוטנה כתיב. נז) בכ"י ת"ת ובנד' העולם הבא כתיב. נח) בנד' ברורים כתיב. נט) בנד' שכבר כתיב. ס) בכ"י ת"ת ובנד' אל טוב העולם כתיב. סא) בכ"י ת"ת ובנד' הביאו מיד ראויה מן הפסוק מה רב טובך אשר צפנת ליראיך תהלים ל"א, כ'. והמאמר עד אל טוב ה"ה חסד בכ"י ת"ת ובנד'.

שאמר: מי יגור באהלך ומי ישכון בחר קרשך, הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו (שם טו', א', ב') ושאר הענין.

ומכבר (ס"ב) שהגענו בדברינו עד הנה מזכור (ס"ג) יתרון מעלת האדם נשיב דברינו (ס"ד) לזכור ענין דברינו (ס"ה) וספרינו זה ואיך (ס"ו) תהיה השגת תועלת, ואומר כי זה יהיה אחר שנסדר דברינו בכל ענינו (ס"ז) כראוי ואחר כן נגיע אל תועלתו ודומה למה שאמר שלמה: לבד (ס"ח) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת למצא חשבון (קהלת ז', כ"ז), ר"ל כי בהתחברות הדברים (ס"ט) יהיו ראויים שיפול עליהם המניין וכן בסדור עניינים יובן (ע) עניינים:

העולם הגדול הולך על ד' טבעים וכן העולם הקטן שהוא האדם.

(* ואומר כי האלדים ברא את רוב העולם ההולך על ארבעה טבעים (ע"א) להיות היות תחלתו מארבע יסודות הידועים [הערה ז'] ולעומת זה ברא (ע"ב) את האדם על ארבעה טבעים (ע"ג) שיש בו הדם (ע"ד) לעומת האויר והלחה הלכנה לעומת המים והמרה האדומה לעומת האש, והמרה השחורה לעומת העפר, (ע"ה) ובראו יתעלה שלם (ע"ו) בצורתו ובכל כליו לא יחסר דבר, וברא בו חמשה חושים [הערה ח'] כמו שאני עתיד לזכור, וכבר רמז אותו שלמה ע"ה באמרו: שבתו וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא גבורים המלחמה ולא לנבונים עושר (שם ט' י"א). מה שאמר: שבתו וראה: הוא ענין בחינתו והוא כלל שחוציאו בענין (ע"ז) הפרט מפני שמה (ע"ח) שאמר: תחת השמש ר"ל כל מה שהוא תחת הגלגל הסובב, [הערה ט'] ומה שאמר:

סב) בכ"י ת"ת ובגד' וכיון כתיב. סג) בכ"י ת"ת מזכיר ובגד' מדבר כתיב. סד) בכ"י ב' לדברינו כתיב. סה) בכ"י ת"ת המלה דברינו ובגד' המלה ענין ליתא. סו) בגד' ואז תהיה השגת תועלתם כתיב. סז) בכ"י ב' ובכ"י ת"ת ענינו כתיב. סח) גם בכ"י ת"ת מצאתי את המלה לבד ושם בקהלת ליתא. סט) בגד' המלה הדברים ליתא. ע) בגד' לכן בסידור הדברים וכך היא הנוסחא בכ"י ת"ת ובסוף בגד' יחובר עניינם כתיב. עא) בכ"י ת"ת ובגד' העולם הגדול ההולך וכו' כתיב. עב) בכ"י ת"ת ברא אלדים כתיב. עג) החכם הרב רד"ק נ"י הביא בספרו החושים דף ל"ה, ל"ו את גוף הערכי מספר הזה טן: ואומר כי האלדים — עד מפני שמעלתה מן הגוף כמעלת השמש בעולם וציינותי החלק הזה ככוכבים בראש המאמר ובסופו, ועתה אביא את השינויים לפי גוף הערכי צ"ל הגדול כאשר ציינתי בסימן ע"א. וכל המאמר מן ההולך על ארבעה טבעים עד ברא את האדם על ארבעה טבעים ליתא בערכי. עד) בכ"י ת"ת ובגד' שם בו הדם כתיב. עה) בכ"י ת"ת ובגד' והמרה האדומה לעומת האש הסדר ד'. עו) לפי דעת הרד"ק נ"י צ"ל ובראו יתעלה ר"ל האדם תם בצורתו ושלם בכליו, בכ"י ת"ת ובגד' ובראו יתברך שלם בצורתו ובכל כליו לא יחסר דבר כתיב. עז) בכ"י ת"ת ובגד' כעין הפרט כתיב. עח) בגד' המלה שמה ליתא.

(* [העקת כפי גוף הערכי].)

כי לא לקלים המרוץ רמו בו אל חוש הריח אשר הוא באף מפני שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מחוץ לנופף [הערה י'] על תחום הטבעי (ע"ט) אשר בתוך גוף האדם, והשאיפה תהיה בחוש האף. ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנועה. ומה שאמר: ולא לגבורים המלחמה רצה לזכור חוש השמע כאשר אנו רואין שהמלחמה לא תהיה כי אם בשמע והמיית (פ) קול כמו שאמר: קול מלחמה במחנה (שמות ל"ב, י"ח). ומה שאמר: (פ"א) ולא לחכמים לחם רצה לומר על חוש הטעם והדבר כפשוטו ומה שאמר: ולא לנבונים עושר רצה לומר על חוש המישוש, אשר הוא ממין הבינה והוא ממין החושים הצפונים (פ"ב) אשר בטבע הנפש כמו ההרגשה והמחשבה והבינה, ומה שאמר: וגם לא ליודעים חן רצה לומר (פ"ג): על חוש הראות שלא תהיה (פ"ד) דעה כי אם בהארכת עיון בספרים והתמדת הלימוד [הערה י"א] והגורסא בהם, (פ"ה) ולולי שאין אנו רוצים להאריך הייתי מביא על אלה הרמזים ראיות גלויות מן הסברא השכלית וחכמת הקבלה עד שתהיה הבנתם קלה (פ"ו) והשגתם קרובה, ומי שהוא מאנשי הלבבות הזכים והנפשות היקרות, המזער הזה (פ"ז) יספיק (פ"ח) לו למופת כי שלמה ע"ה לא רמו בפסוק זה כי אם לחושים הגלויים והניח זכרון החושים הצפונים, וכשיהיה האדם חכם ישמש בענייניהם וימנעם ממה שאין ראוי להם. (צ)

האדם ישלים חושיו כרופא הבקי בסמיו.

אבל יהיה כרופא הבקי, אשר הוא חושב על הנוסחה (צ"א) ומשים מכל סם שיעור ידוע, ויהיו הסמנים חלוקים במשקליהם (צ"ב) כמו שישים מזה משקל גרה ומשקל מזה [הערה י"ב] כאיסור, (צ"ג) והרומה לזה כשיעורו (צ"ד) מעשה חכם מן החם והקר והיבש הוא מספיק ביניהם בשעורו כמותם (צ"ה)

עט) בכ"י ב', בכ"י ת"ת ובנד' לנופף על החום כתיב. (פ) בכ"י ת"ת ובנד' ובהמית כתיב. פא) המאמר השלם מן ולא לחכמים לחם עד כמו ההרגשה והמחשבה והבינה ליתא בנד'. ולפי דעת הרד"ק נ"י כל המאמר יש ג"כ בנוף הערבי ובכ"י פארמא. פב) לפי דעת הרד"ק נ"י צ"ל כפי גוף הערבי הפנימיים הצפונים. פג) בנדפס לזכור כתיב. פד) בכ"י ת"ת ובנד' דעת כתיב. פה) לפי דעת הרד"ק נ"י צ"ל כפי גוף הערבי בהארכת עיון בכתבים והתמדת הלימוד בספרים. פו) בכ"י ת"ת ראיות גלויות מן הסברות השכליות וחכמת הקבלה על אלה הרמזים עד שתהיה הבנתם קלה וכו' כתיב ובנד' המלה קלה ליתא רק הבנתם והשגתם קרובה כתיב. פז) בנד' המלה הזה ליתא. פח) בכ"י ת"ת ובנד', מספיק כתיב. פט) בכ"י ת"ת ישמה כתיב, אבל לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי גוף הערבי ישמש. צ) לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי גוף הערבי שאין ראוי לשמש בו. צא) בנד' על הנבחה כתיב. צב) בנד' במשקלותיהם כתיב. צג) לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי גוף הערבי מזה משקל גרה ומזה משקל איסור. צד) בכ"י ת"ת ובנד' בשיעורו כתיב. צה) בכ"י ת"ת ומן הליחות והיבש והוא מספיק ביניהם בשעורו כמותם, ובנד' והליחות והיבש והוא מספיק בשעורו כמותם כתיב.

ואינו מספיק לו עד שישים ביניהם מסכים מכדילים להציל מרעתם וכל זה כמחשבת החכמה (צ"ו), וכיון שהוא כן צריך האדם שישער מדותיו אשר הם חושים (צ"ז) ולא ישמש בהם אלא בדבר הצריך, מפני שהאלדים הרכיבם באדם (צ"ח) על כן צריך לתקן הנהגתם (צ"ט) מפני שבהן מתקן היותן (ק) כי כהנה רואה את המראות וישומע את הקולות ויזעם את המטעמים ומבחין (ק"א) בין הקשה ובין הרך והדומה לו ממה (ק"ב) שהוא מגיעו אל החיים כל ימי חייו, והרבה יש בהן מהדרכי התועלת אשר אני עתיד לזכרם, ואני מזכיר עתה החושים ואופני תועלתם ומזהיר מהשתמש בהן בדרכי הרע.

א' ראש וחשוב שבחושים הוא חוש העין.

ואמר כי ראש כל החושים (ק"ד) והחשוב שבהן הוא חוש העין מפני שמעלתה (ק"ה) מן הגוף כמעלת השמש בעולם.*) וחוש הזה אינו פוסק (ק"ו) מחושו תמיד מבלי זמן, ואני ר"ל בזה שהוא משיג הקרוב אליו והרחוק ממנו בעת אחד (ק"ז) ואין בין השגתו הקרוב והשגתו הרחוק זמן כמו שאר החושים, והעין נופלת (ק"ח) על מחושה בעודה פתוחה ועל כן לא תתכן (ק"ט) השינה עד שתהיה סתומה, ומה נפלאו דברי הפילוסופין בחוש העין באמרם לנפש צבעיים (ק"י) רוחניים והם נראים בתנועת עפעפי העין, ואמרו: השמר מחוש העין, כי הוא מביא אל מיני רחבים, והוא מעידה עליך בקצת התנועות כגאון וגובה ובמקצתם בעונה ושפלות (ק"יא) על כן הרבך אליה מבהר התנועות והרחק ממנה המגונה שבהן, ואמרו אין החברה להנאת העין כי אם להנאת (ק"יב) הבינה [הערה י"ג] ותחת הדברים האלו פירוש אינו נעלם מאיש מבין, ומה טובה הספקת (ק"יג) הדבר הזה שאמר (ק"יד) הכתוב: ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, (במדבר, ט"ו, ל"ט).

(צו) בנדר' י"ב החכמה כתיב אבל לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי גוף הערבי חכמה וכן כתיב בכ"י ת"ת, (צו) בכ"י ת"ת ובנדר' חושו כתיב. צח) בכ"י ת"ת הרכיבם באדם לצורך, ובנדר' הרכיבם להאדם על הצורך כתיב. צט) לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי גוף הערבי לתקן הנהגתם. ק) בכ"י ת"ת ובנדר'. תוכן חיותו כתיב. לפי דעת הרד"ק צ"ל כפי גוף הערבי מתכן תוכן חיותו וכן הוא בכ"י ת"ת, קא) בנדר' ויבחין כתיב. קב) בנדר' מה שהוא וכו' כתיב. קג) בכ"י ב' משהשתמש כתיב. קד) בכ"י ב' בכ"י ת"ת ובנדר' ראש החושים כתיב. קה) בנדר' שמעלתו כתיב. קו) בכ"י ת"ת ובנדר' מהשוו מוחשו כתיב. קז) בכ"י ת"ת ובנדר' בעת אחת כתיב. קח) בנדר' מפלת כתיב. קט) בנדר' יתכן כתיב. קי) בכ"י ת"ת ובנדר' צבועים כתיב. קיא) בכ"י ב' ובנדר' ובשפלות כתיב. קיב) בנדר' הכונה כתיב. קיג) בכ"י ת"ת הפקת ובנדר' העתקות הדבר כתיב. קיד) בכ"י ת"ת לדברי הכתוב ובנדר' לדבר הכתוב כתיב.

(* ע"ד כאן גוף הערבי.

ב' חוש השמע סמוך לחוש הראות.

וסמוך לו חוש השמע ביקר מעלתו ואם החוש הזה פעולתו בנפש קרובה לפעולת העין, אין האדם מסכית לה כאשר הוא מסכית אל העין. ומן המנהג הטוב בחוש הזה להטותו מן הדברים המגונים (קט"ו) ולא יגזור על מה שהוא שומע מנועם (קט"ז) הקול במה שהוא דומה לו, אך במה שהוא דומה לעניין ולכוונה, ואל יחי [הערה י"ד] ניצוד (ק"יז) בשומעו כעוף אשר לבו נוטה אל הקול הערב. וצריך שידע המקומות (ק"יח) אשר ראוי בהן להאזין ולשמע. ואשר אין ראוי בהן להאזין כלל ודומה למה שנאמר עליו: אוטם אזנו משמוע דמים (ישעיה, ל"ג, ט"ז).

ג' חוש הריח סמוך לחוש השמע.

וחוש הריח הוא סמוך לחוש השמע מפני שזה מחושו, הקול החוה (ק"יט) באויר ומחוש (ק"כ) זה האיד [הערה ט"ז] המתמיד באויר, ומעלתו פחותה מחוש השמע, ועל כן הנהגת שימושו מעוטה ממנו מפני שאין בו עבודת מצוה ולא עבירה.

ד' חוש הטעם פחות מכל החושים.

אך חוש הטעם ואם הוא במעלה פחות (קכ"א) מכל החושים דרך הנהגת השימוש בו גדולה (קכ"ב) מכולם מפני שלא יוכל הגוף לעמוד זולתו. (קכ"ג) כמו שיוכל לעמוד זולתם, (קכ"ד) ודרך הנהגת שימושו שיחסום אותו מן האסור ויתירנה לטותר ויגביר בכל השכל על התאוה, ותחילת (קכ"ה) מה שיראה בו ממשלת שכלך על תאותך (קכ"ו) במאכל ובמשתה כמו שהוא תחילת מה שחטא בו (קכ"ז) האדם.

ה' חוש המישוש סמוך לחוש הטעם.

וחוש המישוש סמוך לחוש הטעם והוא מטינו ותאותו (קכ"ח) ממדות האיברים השונים כמזגם, ואין צורך לנפש המופתים בו חוץ מהנהגת הגוף, ודרך הנהגת שימושו שתידע כי התאוות הלאים (קכ"ט) בגוף ומדויים, שאתה צריך לרפאותם, (ק"ל) ולא תחשוב שהם ממידות הנפש המשכלת, ואל

קטו) בכ"ו ב' מהדברים המגונים בכ"ז ת"ת המגונים ובנד' המגורים כתיב. קטז) בנד' וישעם הקול כתיב. קיז) בנד' נעור כתיב. קיח) בכ"ז ת"ת נ"כ המקומות ובנד' ויקום כתיב. עד פה היה לי לעינים הכ"י ת"ת מכאן ואילך חסר הכ"י לכן אביא רק השינויים מכ"י ב' קובץ י"ב וחילופי הגוססאות כאשר המה בנדפס לינעוויל ובנדפס בריווא הטרינו (בנד' ר"ט). קיט) בנד' החונה כתיב. קכ) בנד' ומלחש כתיב. קכא) בנד' פחותה כתיב. קכב) בנד' מעולה כתיב. קכג) בנד' זולתם כתיב. קכד) כמו שיוכל לעמוד זולתם ליתא בנד'. קכה) בנד' לתחילת כתיב. קכו) בנד' על תאותו כתיב. קכז) בנד' המלה בו חסר. קכח) בנד' והנאתו כתיב. קכט) בנד' חוס חולים כתיב. קל) בכ"י ב' לרפואתם ובנד' לרפאם כתיב.

יעלה בלבך כי השגתם היא השגת הטובה השלימה, כי השגת המעלות הטובות אשר בהנה יהיה האדם ראוי לכבוד בדין השכל (קל"א).
 ואחר שהשלמנו לדבר על החושים נאמר כי שמנו אותם כמו הסוג, [הערה ט"ז] ונזכיר אחריהם מה שתחתיהם (קל"ב) מן המינים אשר הם מדות האדם ונזכיר אחריו [צ"ל אחריהן] שם כלל (קל"ג) איש מן המינים ונספר אופני תועלותיהן והויקן והאיך נגיע אל אופני תקונם.

לכל חוש ד' מדות, לעין: גאווה, ושפלות, בושת, ועזות.

ונאמר כי כאשר יחסנו (קל"ד) המדות אל החושים על דרך המספר עלה (קל"ה) מהם לכל חוש ארבע מדות וייחסנו (קל"ו) בתחילה לחוש (קל"ז) הראות ארבע מדות וכן לשאר החושים, והגיע המספר עשרים מדה. (קל"ח) מהם לעין: (קל"ט) הגאווה, והשפלות, והבושת, והעזות, ומה שאנו מייחסים (ק"מ) הגאווה לחוש העין הוא דבר גלוי וכמו שהקדמנו לדבר בו, ועוד כי אתה רואה גבהית עיני הגאים, ואשר נפשיתם גבוהות ובחפץ זה בשפלי נפש ובענוים, ואמר הכתוב: עיני גבוהות אדם שפל (ישעי, ב', י"א). ועוד: ועיני גבוהים תשפלנה (שם, ה', ט"ו). והדומה לו. ומה שאמר: ועיני, הוא מורה כי מדת הגאווה (קמ"א) מיוחסת אל חוש העין, ובענוה אומר: מהור עינים מראות ברע [צ"ל רע] (חבקוק, א', י"ג). והדומה לו. ומי שהוא עז פנים תראה אותו ברוב העיניים מסקר העינים לא יחדר לבושת, כמו שאמר בהם: הכרת פניהם ענתה כם (ישעיה, ג"ז ט"ז). וכן תראה עיני הרשעים אנשי העזות הומיות ואינן נחות ודומה למה שנאמר בהם: ועיני רשעים תכלינה. (איוב, י"א, ב'). ואמר בעזים: חזקו פניהם מסלע (ירמיה, ה', ג'). ובחפץ זה תראה ה' ב' י' ש' (קמ"ב) כופף [הערה י"ז] את עיניו כדי שימצא חן בעיני אֱלֹדִים ואדם, כמה שנאמר: ולענוים יתן חן (משלי, ג', ל"ד). כאשר אני עתיד לכאר את הכל (קמ"ג) באר היטב בעזרת שדי. והמעלה הזאת מניעים אליה במיצוע הראות מן המביט והמובט כמו שנאמר (קמ"ד) במשה רבינו עליו השלום: והאיש משה עניו מאד, (כמדבר י"ב, ג'). והקדים לעומת זה: גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם (שמות י"א, ג').

קלא) בנד' בדין שכל כתיב. קלב) בנד' שתחתם כתיב. קלג) בנד' כל איש כתיב. קלד) בכ"י ב' ובנד' וייחסנו כתיב. קלה) בנד' יעלה כתיב. קלו) בנד' וייחסנו כתיב. קלז) בנד' חוש הראות כתיב. קלח) בנד' עשרים מדות כתיב. קלט) בנד' לחוש העין כתיב. קמ) בנד' מה שאנו רואים מן הגאווה כתיב. קמא) בנד' הגאווה כתיב. קמב) בכ"י ב' הכישר וכו' שהכיוון כתיב. קמג) בנד' בשערים המיוחדים להם כתיב. קמד) בנד' על משה רבינו כתיב.

לשמע: שנאה, אהבה, רחמים, ואכזריות.

וחוש השמע הוא סוג שיש תחתיו ארבעה מינין שהן ארבע מדות, והן השנאה והאהבה והרחמים והאכזריות. ואומר כי צריך לדרקק העיון כדי לייחס אלה ארבע מדות לחוש (קמ"ה) השמע, ואם לא נראה דברינו (קמ"ו) מבואר באר היטב אנשי לבב יספיקו להם הרמזים, ואין צורך להאשים מי שהביא (קמ"ז) קצת הדברים (קמ"ח) הנכונים מפני שלא הגיע עד תכליתם (קמ"ט). ואילי המעיין בספר הזה ידיניני (קנ") לזכות מפני שלא יכולתי להביא המופתים השכליים ואשר הם מחכמת הדבר וההקשות אשר מן הכתוב במה שישמנו ידינו בו, כי כח הברי חלש (קנ"א) כל שכן לאיש כמוני מפני מה שאני בו מרוב [הערה י"ח] החקטנה (קנ"א) ומעוט השנת החפץ.

ואומר כי במקומות בא השמע בכתוב וסמך לו האהבה (קנ"ב) כמה שנאמר: שמע ישראל (דברים ו', ד'). וסמך לו: (קנ"ג) ואהבת את ד' אלדיך (שם ו', ה'). ועוד נאמר: ויהי כשמוע לבן את שמע יעקב בן אחותו (בראשית כ"ט, י"ג). וסמך לו: ויחבק לו וינשק לו (שם), ועוד: ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה' (שם כ"ד, נ"ב).

יבוא השמע על ההבטה והדבר.

ויבוא עוד השמע [הערה י"ט] על הקיבול והרצון (קנ"ד) אשר המה יסוד האהבה כמו שנאמר: נעשה ונשמע (שמות כ"ד, ז'). ועשיית הדבר יהיה באהבת האדם את הדבר ודומה למה שנאמר: (קנ"ה) ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי (בראשית כ"ז, ד').

תבוא הטבת הלב לבעל השמע כבא הקצף בהעדרו.

ועוד תבא הטבת הלב על נשמע (קנ"ו) כמה שנאמר: וישמע משה ויטב בעיניו (ויקרא י' כ'). (קנ"ז) כמו שיבוא הקצף בהעדר הקיבול והשמע כמה שנאמר: ולא שמעו אל משה וכו' ויקצף עליהם משה (שמות ט"ז, כ'). ותהיה סמוכה לשמע השנאה כאשר ידעת מענין עשו, כמו שהוא אומר: כשמוע עשו את דברי אביו (בראשית כ"ז, ל"ד). וסמך לו: וישטם עשו את יעקב (שם כ"ז, מ"א). והרחמנות ידוע

קמה) בנד' אל חוש כתיב. קמו) בנד' דברינו זה כתיב. קמו) בנד' מה שהובא כתיב. קמח) בנד' מן הדברים כתיב. קמט) בנד' ולא הגיעו עד תכליתם כתיב. קנ) בכ"ו ב' ידינינו כתיב. קנא) בנד' בטעות חלש כתיב. קנב) בנד' ההקנטה כתיב וכן נכון עיון בערך מלין על התרנומים להחכם לוי ערך קנט. קנב) בנד' לואהבה כתיב. קננ) המלות וסמך לו חסרים בנד'. קנד) בנד' אל ההבטה והדבור כתיב. קנה) בנד' וראיה לזה ממה שנאמר כתיב. קנו) בנד' תבא הטבה לבעל השמע כתיב. קנו) בנד' כמו שיצא הקצף כתיב.

שהיא גם היא (קני"ח) אחר השמע כמה שנאמר: ושמעתי כי הנון אני (שמות כ"ב, כ"ו). ונאמר בצדיקים החוננים: (קני"ט) ושומע לי ישכון בטח (משלי א', ל"ג). ובהפך זה נאמר ברשעים: קול פחדים באזניו (איוב ט"ו, כ"א). והדומה לו, והאכזריות הוא ממיעוט הקיבול (ק"ס) כמו שנאמר: ולא שמע אליהם (שמות ז' י"ד) ונאמר בנוי האכזרי: גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן (דברים כ"ח, ג'). ונאמר: גוי אשר לא תשמע לשונו (שם כ"ח, מ"ט). ולא תשמע מה ידבר. (קס"א).

לחוש הריח ד' מדות: חרוץ, רצון, קנאה וחריצות.

וחוש הריח יש לו (קס"ב) המדות ארבעה: חרוץ, והרצון, והקנאה, והחריצות, [הערה כ'] החרון מיוחס אל חוש הריח כמו שאמר: ויחר אפו (ש"א י"א, ו'). ויותר מזה (קס"ג) שנראה החרון הכעס והחימה כאף שנאמר: באדין נבוכדנצר התמלי חמא וצלם אנפיהו אשתני (דניאל ג', י"ט). והרצון יהיה ככה הרעיונים אשר המה כמוח (קס"ד) כשלא ישנה אותה מקרה (קס"ה) מחוש הריח אשר הוא קרוב אליו מכל החושים הפועלים בו, וברצון נאמר: באור פני מלך חיים ורצונו ערב מלקוש (משלי ט"ז, ט"ז). והקנאה והחריצות יש שיהיו (קס"ו) בחוש האף והקנאה בסעיף (קס"ז) מן החרון ודומה למה שנאמר: (קס"ח) כי קנאה חמת גבר לא יחמול ביום נקם (שם ו', ל"ד). וכבר נתברר בזה השתתפות (קס"ט) החימה עם הקנאה בענין (ק"ע) החוש, והחריצות היא תנועת האדם ותהיה כל (קע"א) הנשימה אשר הם קוטב חוש הריח כאשר אמר (קע"ב) קודם לזה בפרק: כי לא לקלים המרוץ (קהלת ט' י"א).

לחוש הטעם ד' מדות: שמחה, דאגה, חרטה ושלוח.

וחוש הרביעי אשר הוא בטעם ארבעה מינין שהן ארבע מדות והן השמחה, והדאגה, והחרטה, והשלוח, הלא תראה כי השמחה הגדולה היא במאכל ומשתה אשר יגיעו אליה במיצוע חוש הטעם כמו שנאמר: הגישה לי ואכלה מציד בני למען תברכך נפשי (בראשית, כ"ז כ"ה), ונאמר עוד: ויאכל בעז וישת וייטב לבו (רות ג', ז'). ויש שמשמחין את הדברים אשר הם כמלות אשר הם (קע"ג) מעין הטעם כמו שנאמר: שמחה לאיש כמענה

קנח) בנד' שהיא גם היא תהיה כתיב. קנט) בכ"ו ב' ובנד' החנונים כתיב. קס) בנד' מיעוט הקיבול כתיב. קסא) המאמר ולא תשמע מה ידבר ליתא בנד'. קסב) בנד' יש לו ג"כ כתיב. קסג) בנד' ואחר מטה שנראה כתיב. קסד) בנד' במצה כתיב. קסה) בנד' מקרי כתיב. קסו) בנד' יש שהוא בחוש כתיב. קסז) בנד' והקנאה מסתעף כתיב. קסח) בנד' שנאמר בו כתיב. קסט) בנד' ההשתתפות כתיב. קע) בכ"ו ב' בענין החוש כתיב. קעא) בנד' וידוה בתיקון כלי הנשימה כתיב. קעב) בכ"ו ב' ובנד' אמרנו כתיב. קעג) בנד' שהם מעין הטעם כתיב.

פיו, (משלי, ט"ו, כ"ג). ובהפך זה כשיעדר פועל החוש הזה תהיה הדאגה כמו שנאמר: ותבכה ולא תאכל (יש"א, א', ז'), וכמו שנאמר ביהונתן: ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד (שם, כ', ל"ד). והרבה כאלה בא (קע"ד) בדוד ובזולתו. ומדת החרטה הדרך אשר בה יוכל האדם לייחסה אל חוש הטעם, היא התשובה בהתחרט על מה שעבר ומנוע הנפש ממניי הנאות אשר תהינה בטעם (קע"ה) כמו שאמר: שובה ישראל עד ה' אלדיך (חושע, י"ד, ב'), ונאמר ונשלמה פרים שפתינו (שם, י"ד, ג') והדומה לזה וייחס (קע"ו) מדת השלוח אל הטעם כמו שאמר סנהריב: ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו, (מ"ב י"ח, ל"א) ונאמר: ויראו את העם אשר בקרבה יושבת לבטח (שופטים, י"ח, ז').

לחוש המישוש ד' מדות: נדיבות, קמצנות, גבורה ומורך.

והמישוש אשר הוא החוש החמישי יש לו ארבע מדות, והם הנדיבות, והקמצנות (קע"ז) והגבורה, והמורך. וייחס הנדיבות אל המישוש מפני שהמישוש לא יהיה כי אם ביד (קע"ח) והנדיבות לא יהיה כי אם בפתחת חיד כמו שהקמצנות תהיה בקפיצתו (קע"ט), ואמר בנדיבות: מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו (משלי, י"ח, ט"ז). ובקמצנות נאמר: וקובץ על יד ירבה (שם, י"ג, י"א). וייחס הגבורה אל חיד ויתבאר ממה שאנו (ק"פ) בו כי הפגיעה תהיה ביד (קפ"א) כמה שנאמר: ידה ליתד תשלחנה (שופטים, ה' כ"ו). ובהפך זה נאמר על המורך: חזקו ידים רפות (ישעיה, ל"ה, ג'). ונאמר על כן: כל ידים תרפינה (שם, י"ג, ז'). והדומה לו.

וכמו שהתבאר (קפ"ב) כי כל מדות הנפש הם מיוחסים אל החמשה חושים, נשוב אל מאמרנו הראשון אשר אמר שהוא ענין הספר (קפ"ג) ונאמר כי מפני שראינו רוב בני האדם שאינם יודעים להנהיג את מדותם ולשמר בהן על דרך המוסר והשכל, ראיתי מדרך הזריוות שאחבר בהם דברים מספיקים (קפ"ד) כוללים הרבה מסיפור המדות ואופני שימושם, והאיך תהיה ההגעה בתיקונם (קפ"ה) עם מה שפגעו בי קצת אוהבי ופצרו בי על הדבר הזה להיות לי ולהם למזכרת לעת התחלפות העניינים והשתנות הזמנים והמקומות והשינים, ופייסו אותו להיות מה שאחבר להם על דרך

קעד) הנד' והרבה כזה בא בדוד כתיב. קעה) הנד' המלה בטעם חסר, קעו) פה הרבה פעמים בשני הכ"ו תמיד ויחס כתיב וכלי ספק צ"ל כמו בנד' ויחס. קעז) גם כאן כלי ספק טעות המעתיק וצ"ל כמו בנד' והקמצנות. קעה) הנד' אלא בבנין חיד כתיב. קעט) הנד' כמו שהקמצנות יהיה קביצתו כתיב. קפ) הנד' מטה שאנו רואים כתיב. קפא) הנד' והפגיעה והיה ביד כתיב. קפב) הנד' וכיון שנתבאר כתיב. קפג) הנד' הם מיוחסת החמשה חושים נשיב אל דברינו הראשון שהוא ענין הספר כתיב. קפד) הנד' דברים המספיקים כתיב. קפה) הנד' ההגעה אל תקונם כתיב.

יחס המדות אל החושים. וקודם שאחל לפרש ענייניהם אנבאר אותם בדרך הצורה השעורית המופתית הנראית לעין, על כן ראיתי לרשום (קפ"ו) בתחילה צורת המבעים הארבעה אשר זכרנו קודם וחקקתי אותם בתחילת ספרי זה על תכונת ציוריה (קפ"ז) כדי שיהיו קרובים להבין ושיהיו הרעיונים מטהרים לזכור אותם בלי (קפ"ח) טורח וחקקתי בכל טבע מה שיש לו מן היסודות וייחסנו אל כל טבע מהם ארבע מדות כפי שמחייב המספר וייחסנו אותן אל מה שיש לו מן המדות מעשה אחד אשר הקדמנו לחלק מיניהם כפי מחלקותם (קפ"ט) להביא בכל צורה מה שיש מהם חס ומה שיש מהם קר ומה שיש בהם רטוב ומה שיש מהם יבש (ק"צ) והתחברותם והפרדם (קצ"א) כל זה על דרך הצורה. ואלדים (קצ"ב) אישאל להצילני מטענות הטוענים עלינו (קצ"ג) בסכלותם ולחסום פי מקנאינו באיולתם כי אינני בוטח שלא תביאם קנאתם לדבר עלי, ועם כל זה לא אשוב מפניהם ולא אמנע בעבורם, ובאלדים אעזור ועליו אבטח והוא מנן לחוסים בו כמו שנאמר: טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו (איכה ג', כ"ה). ואני נקי מטענותם אם ידברו וממלחמותן אם יתגברו, כי אין בידי עול אסכול גאותם (קצ"ד) בעבורי אלא אני אומר: ישממוני תחת רודפי טוב (תהלים ל"ח, כ"א). והאלדים יודע כי לא נעזרתי (קצ"ה) בחיבור הספר הזה בזולתי רעיוני וכתיבתי (קצ"ו) ולא נסתייעתי (קצ"ז) בו בבלתי מחשבתני. ומי שהוא מאנשי הנפשות (קצ"ח) היקרות והמזימות הנכבדות יבין מרמו (קצ"ט) דבריני מה שיורה על מה שיש בלבנו ואם יראה בו שגיאה או טעות (ר) ידינני לזכות בחסדו. וכבר התנינו לייחס כל טבע אל יסודו וכל מדה אל טבעה כפי אשר יורה עליו המופת וכמו שאבאר אותם בזולתי המקום הזה בעזרת הכורא.

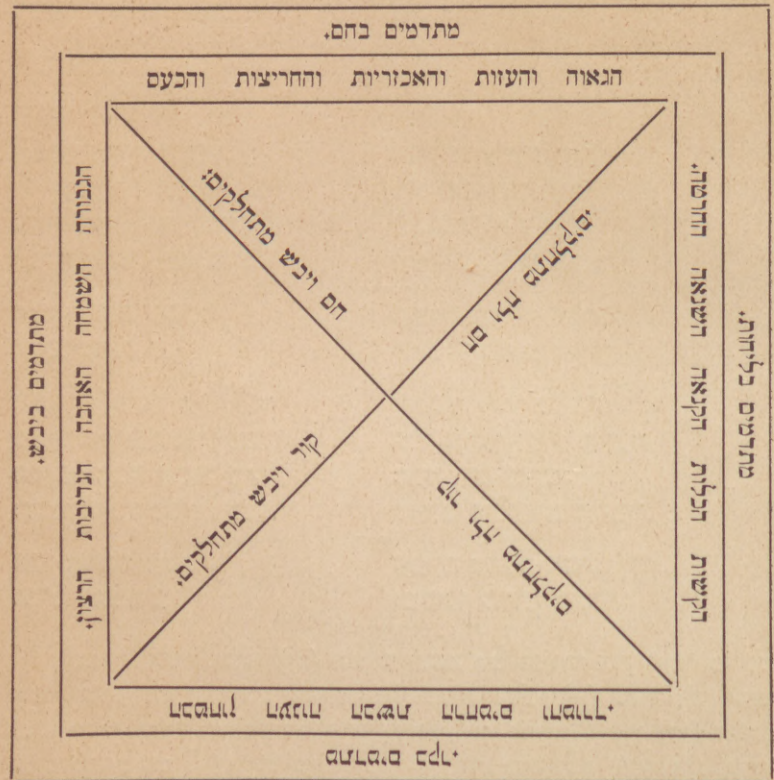
קפ"ו) בנד' ע"כ ראיתי בתחילה כתיב. (קפ"ו) בכ"י ב', צוריה כתיב. (קפ"ח) מבלי טורח כתיב. (קפ"ט) בנד' לפי מחלקותם כתיב. (קצ"א) בנד' ומה שיש קר ומה שיש בהם רטוב ומה שיש בהם יבש כתיב. (קצ"א) בנד' ובהתחברותם ובהפרדם כתיב. (קצ"ב) בנד' ומאלדים כתיב. (קצ"ג) בנד' מן הטענות אשר טוענין וכו' כתיב. (קצ"ד) בכ"י ב' נאוותם כתיב. (קצ"ה) בנד' כי לא נתחברתי בחבור וכו' כתיב. (קצ"ו) בנד' ובכתיבתי כתיב. (קצ"ז) בנד' ולא נסמכתי כתיב. (קצ"ח) בנד' מאנשי הפעולות היקרות והמזימות היתרות כתיב. (קצ"ט) בנד' וירוח דבריני כתיב. (ר) בנד' שניאות או טענות וכו' כתיב.

וזאת דמות הצורה ליסודות ולמכעים ולמדות.

מרה האדומה האש

הדם האויר.

טטטט טטטטט טטט

יסטט טטטטט טטט.

בנוף רצוף שלהבת,
 בלי אהבה נשלבת,
 ורוח אש נושבת,
 לכבות אור להבת.

אש ומים איך דבקו,
 ועדים איכה ישקו,
 שניהם מוסר נשקו,
 עפרות למים יוצקו.

עפרה בחלק חכה,
 ימשכו לויתן בכחה!

אש אהבה ירבה,
 ומים נאמנים.

ראו לכן אדם יובל,
ואש אהבה אינו אוכל.
פרוש אהלך סכל,
חושך יהי לי ויאכל.

אש אהבה מכבה
ומים נאמנים

ישפוני רוח סערה,
להיות לי לעזרה,
או להיות יום עברה,
ומי יעמוד ביום צרה.

אש אהבה מכבה
ומים נאמנים

העפר ישובב בי,
פעמים יאמן את לבי,
וכעס ירבה עוצב בי,
תסובנו מחשבות לבי.

אש אהבה מכבה
ומים נאמנים

ואחרי אשר חקרנו (רב) הצורה הזאת על הביאור הזה נאמר כי כל אשר ספרנו ממדות האדם עשירים, מהן טובות בפני (ג) עצמן ומהן רעות בפני עצמן, וצריך שנדבר על תיקון מדותיו, כדי שינהג בעצמו (ד) המנהג הטוב עד שיהיו לו המדות טובות כמזון ידבק בהם ולא יפרד מהם מימי נעוריו (ה) וירגיל בהם לאט קו לקו ועניין אחרי עניין וכמו שאמר החכם: חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כ"ב, ו') וכבר אמר הפילוסוף אפלטון: [הערה כ"א]

אפלטון.

השכל מתנה והמוסר קניין, וההרגל על כל דבר שלטון. (ו)

(*) בנד' ר"ט לחום אהבה מקוה כתיב. (א) בנד' ר"ט לכבות איד להבה כתיב. (ב) בנד' חקקנו כתיב. (ג) בנד' כפי עצמן כתיב. (ד) בנד' כדי שינהג בענינו המנהג וכו' כתיב. (ה) בנד' עד שיהיו לו המדות הטובות במדות ידבק בהן ולא יפרד מידי נעוריו כתיב. (ו) בנד' השכל והמוסר קניין ולהרגל על כל דבר שלטון כתיב.

הילדות והנערות, (רו) ואם בו כח להראותם אלא בכח (רח) ולא כפועל וכמו שאתה רואה מקצת הנערים נראה (רט) בהם מדת הכושר ומקצתם העזות (רי) ומקצתם מהם נוטים אחר התאוה (רי"א) ומקצתם אל המעלות הטובות ומקצתם אל הרעות, ואלה והרומה להם ממדות הנפש הבהמית. וכאשר יגיעו (רי"ב) לימי הבחורות תגבר ותראה חזקת הנפש הדברנית וכחה בפעולה ותשיב כל (רי"ג): פעליה אל העצה הנכונה והמחשבה הטובה בתיקון המדות, מפני שאין ממנהג הנפש הבהמית לתקנם.

ודברינו זה אעפ"י שהוא מדרך המוסת כבר נחלטהו (רי"ד) מן הקבלה מדברי שלמה ע"ה שאמר: גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו (משלי כ', י"א). אך הנערים אשר גברה עליהם הנבלות איפשר להעתיקם (רטו) אל הדרך הטובה, (רטז) וכמו שהביאו משל מתיקון הסעוף קודם שיגדל, וכשישוב אילן יקשה לתקנו ולהעתיקו, ועל כן אתה רואה רוב בני אדם בעת זקנתם אינם נעתקים ממה שהיו בו בימי בחרותם (ריז), כאשר הם נעתקים (ריח) רוב בני אדם מעת הנערות אל עת הבחורות אל המנהג הטוב, וזה כי (רי"ט): הנוך לנער על פי דרכו, ואמרו רבותינו ז"ל: בן עשרים בה ימות. [הערה כ"ב] ואומר כי מן הנמנע שיהיה פועל הרע במבצע נפשות המדברים מפני שאין זה החכמה (רכ), אך האלדים כרא את הנפש הנפש התמימה זכה ונקייה.

התמימה זכה ונקייה וכמו שאמר החכם: לבר, ראה זה מצאתי אשר עשה האלדים את האדם ישר (קהלת ז', כ"ט). ומה שיהיה ממנו זולתי הטוב היא ממהרת (רכא) הצומחת, ר"ל פועל הטבע, ואמרו מקצת הפילוסופים: מי שלא החזיק במדות הטובות אלא להשיג בהם הנאות הרגשותיו וצרכי גופו אינו יודע אמיתתם, אבל אשר ידרשם (רכב) לדעתו מעלתם וטובתם ושיכיר כי טוב לו שימות בהם מן החיים כשכנגדם. ומי שמסלק מחשבתו מן המדות הרעות המקום יעליהו אל המדות הטובות (רכ"ג). וכפי רוחק האדם

(רו) בנד' כי כל מדות האדם אשר תראינה בו בימי הבחורות מדות יראה בכח מדות בזקנות בפעל והזקנות הסבו בימי הילדות והשחרות כתיב. (רח) בכ"י ב' ובנד' ואם אין בו כח להראותם כתיב. (רט) בנד' המלה נראה ליתא. (רי) ומקצתם העזות ליתא בנד'. (רי"א) בנד' נוטים אל התאוה כתיב. (רי"ב) בנד' וכאשר יגיעו כתיב. (רי"ג) בנד' ותשיב אל פעליה כתיב. (רי"ד) בנד' נחלטה כתיב. (רטו) בנד' איפשר שיכול אדם כתיב. (רטז) בכ"י א' וב' ליתא ההוספה כולה וז"ל בנד': בעוד אשר לא יעברו הנערות, אבל אם יגיעו ימי הבחורות בעוד ימי הנערות קל לתקן המדות וקשה בהגיע הבחורות וימי הזקנות עומדים בעיניו, קשה להעתיקם אל הדרך הטובה. (ריז) בנד' ממה שיהו בבחורות כתיב. (ריח) בנד' כאשר הם נתקים כתיב. (רי"ט) בנד' והוה טעם וכמו כתיב. (רכ) בנד' שאין זה דרך מדרך החכמה כתיב. (רכא) בנד' היא הצומחת כתיב. (רכב) בנד' אבל אם יכחשם לדעתם כתיב. (רכג) בכ"י ב' ובנד' והיה קרבתו אל האלדים כתיב.

מן המדות הרעות תהיה קרבתו אל האלדים (רכד) וכפי קרבתו אליהם יהיה רחקו ממנו. ואתה דע לך, ועוד נאמר במדות האדם העשירים בו דוד ע"ה רמז אותם וכל ענייניהם במזמור אחד (רכ"ה) באמרו: אל תתחר במרעים ואל תקנא בעושה עולה (תהלים ל"ז, א'). מהם שהזכירם (רכ"ז) על פשט הפסוק, ומהם אשר רמז אליהם בלבד (רכ"ז) ומהם שצוה בהם בעבודת המקום יתברך (רכ"ה) כמיצוע המדות הטובות ומהם מה שהזהיר שלא לעשותם מן המדות הרעות, ומהם שסיפר בהם גנות אנשים אשר נמו סידורם ותיקונם (רכ"ט) ומהם מה ששייבה בהם אנשים אשר (ר"ל) הלכו על דרך נכוחה בהרגילם אל מנהג הטוב, ומה שאמר בתחילה (רל"א): אל תתחר במרעים להזהיר (רל"ב) שלא לאשר המרעים, וכיון שאינו מאשר אותם ראוי לו לשנוא אותם, ואחר כך הזהיר שלא לחמוד ולא לקנא בהם (רל"ג), והוא מה שאמר: אל תקנא בעושי עולה, ואחר כך צוה שיהיה שליו וכוחס בה. והוא מה שאמר: בטח בה ועשה טוב (שם ג'), ואחר כך רמז להתנהג במדות הבושת והענוה, והוא מה שאמר: שכון ארץ ורעה אמונה (שם). ומה שאמר תחילה שכון ארץ ואחריו ורעה אמונה, מורה כי פרי הענוה אריכות ימים על הארץ כראוי למדת הבושת והענוה אשר [הערה כ"ג] ייתכנו (רל"ד). כמו שידעת מה שנאמר במשה רבינו ע"ה (רל"ה): בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב, ח'). ומה שקדם לזה מסיפור ענוותנותו (רל"ז) ומה שאמרנו כי ראויה (רל"ז) אריכות ימים למדת הבושת והענוה, ומה שאמר (רל"ח): וענים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום (תהלים ל"ז, י"א), ומה שאמר: והתענג על ח' ויתן לך משאלות לבך (שם ל"ז, ד'). רמז (רל"ט) על מדת השמחה אשר ישתמש הצדיק בעבודתו אל אלודיו כשהוא נהנה בה. וכמו שאמר: שמחו בה וגילו צדיקים (שם ל"ב, י"א). ונאמר בבשורת הישועה: שוש אשיש בה תגיל נפשי באלדי, (ר"מ) (ישעיה ס"א, י"א). ומה שאמר ויתן לך משאלות לבך (תהלים ל"ז, ד'). רמז אל מדת התאוה אשר היא מדת האהבה, כי הכורא מפיך תאות הצדיקים כמו שייעדם באמרו: ויתן לך משאלות לבך. ומה שאמר: הרף מאף ועזוב חמה (שם ל"ז, ח'). (רמ"א)

רכד) בנד' וכפי קרבתו אל האלדים יהיה רחקו ממנו כתיב. (רכה) כל המאמר מן ואתה דע לך. וכיו' עד במזמור אחד ליתא בנד'. (רכו) בנד' מהם שהדברים כתיב. (רכז) בנד' מה שרמז עליהם ברמז בלבד כתיב. (רכח) המלה יתברך ליתא בנדרפס. (רכט) בנד' אשר נטו מדרך תקונם וסידורם כתיב. (רל) המלה אשר ליתא בנד'. (רלא) בתחילה ליתא בנד'. (רלב) בנד' רצה להזהיר כתיב. (רלג) בנד' אותם כתיב. (רלד) בנד' והענוה אשר כתבנו כתיב. (רלה) בנד' אמונה במה שידענו בה וכו' כתיב. (רלז) בנד' מספור ענותו כתיב. (רלז) בנד' ומה שאמרתי כי אריכות ימים כתיב. (רלח) הוא מה שנאמר כתיב. (רלט) בנד' למד כתיב. (רמ) כל המאמר מן ונאמר וכיו' עד תגיל נפשי באלדי ליתא בנד'. (רמא) בנד' היא כאשר תראה בפשוטו שהזהיר ממנו וכמו שאמר הרף מאף ועזוב חמה (שם ל"ז, ח').

מלמד האחת (רמ"ב) על ההנחה והשני על החרטה על מה שעבר, ומה שאמר וענוים ירשו ארץ (שם ל"ז, י"א.) כפשוטו, ומה שאמר: זומם רשע לצדיק וחורק עליו שניו (שם ל"ז, י"ב.) רמז אל מה שמתנהג (רמ"ג) בו הרשע מן העזות והגבהות ומה שאמר אדני ישחק לו (שם ל"ז, י"ג.) רוצה לומר שמאבד אותו, (רמ"ד) וישמח הצדיק באבדו כמו שאמר. ישמח צדיק כי הזה נקם (שם נ"ח, י"א.) ומה שאמר: חרב פתחו רשעים (שם ל"ז, י"ד.) רמז אל (רמ"ה) מה שמראים הרשעים עם (רמ"ו) הגבורה והיכולת, ומה שאמר: לטבוח (רמ"ז) ישרי דרך (שם.) רמז אל מדת האכזריות שהוא הקשה שבמידותם, ומה שאמר: וקשתותם תשברנה (שם ל"ז, טו.) רמז אל מדת הגאווה ודומה לה, שנאמר: כגוי עז פנים: קשת וכידון יחזיקו (ירמיה ו', כג.) ומה שאמר: וזרעות רשעים תשברנה (תהלים ל"ז, ט"ז.) רוצה לומר שיגע אליו (רמ"ח) שיבטל גבורתם (רמ"ה) ויחלוש בהם מעניין המורד עד שלא יוכלו להגביה זרעות, (רמ"ט) ומה שאמר: לווה רשע ולא ישלם (שם ל"ז, כ"א.) רמז אל מדת הכילות והציקנות [הערה כ"ד] ומה שאמר: וצדיק חונן ונותן (שם) זכר שני מדות אשר בנפש הצדיק והם הרחמים והגדירות, וכאשר כילה לזוכרם חתם אותם כזוכר הרצון (ר"ג) יהיה האדם נוהג המנהג בעשרים המדות כמו שזכרנו, מהתנהגו בטובות מהם ועזבו את הרעות ואז (רנ"א) ירצהו האלדים כמו שאמר: מה מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפין (שם ל"ז, כ"ג.) ואל יעלה בלב אדם כי מה שאמר: מה מצעדי גבר כוננו (שם ל"ז, כ"ג.) הוא מראה ההכרח בעבודת המקום אבל הוא (רנ"ב) על הטובה הצפונה לו או על הרעה מן הגמול והעונש. ומה שאמר: מה מצעדי גבר כוננו (שם) רוצה לומר כי המקום ברא את הנפש שלימה לא תחסר כל (רנ"ג) וכשהוא נוטה אל המעלות החשובות והמנהג הטוב, והוא מה שאמר: כוננו, אז יהיה רצונו (רנ"ד) לרצון הבורא, והוא מה שאמר: ודרכו יחפין (שם).

וכבר נתברר ממה שזכרנו כי דוד המלך ע"ה היתה כוננתו במזמור הזה לספר תיקון מדות האדם והנהגתם המנהג הטוב (רנ"ה) חוץ ממה שזכרם שלמה ע"ה בספרו והזהיר עליהם בכל עניין שיוכל האדם, כאשר אני עתיד להביאם ככל שער משעריהם בעזרת הבורא, ואחרי כן נבא מדברינו אלה אל סיפור (רנ"ו) הצורה אשר עשינו לחושים ולמדות ולבאר בה איך יבאו

רמב (בנד' האחד כתיב. רמג) בנד' רמז אליה על מה כתיב. רמד) בנד' שמאבד אותו רשע כתיב. רמה) בנד' המלה רמז חסר. רמו) בנד' מן הגבורה כתיב. רמז) בנד' לנוכח כתיב. רמז) בכ"ו ב' שיגיע אליהם כתיב. רמח) בנד' כשתעשה גבורתם כתיב. רמט) בנד' להגביה זרעותם כתיב. רנ) בנד' בזכר הרצון כתיב. רנא) בכ"ו ב' ואם ירצהו כתיב. רנב) בנד' הוא מראה על הטובה כתיב. רנג) בנד' לא יחסר כל כתיב. רנד) המלה רצונו בנד' ליתא. רנה) בנד' והנהגתם מנהג הטוב כתיב. רנו) בנד' איכות הצורה כתיב.

סעיפיהם משרשי החושים ואחבר (רנ"ז) כל איש אל מינו וכל מין אל זוגו, ואני רוצה לומר שאכאור מהות המדות המסתעפים מחוש (רנ"ח) הראות ובמותם, מחוש השמיע וישאר החושים על הסדר הזה ותהיה הצורה מגדלת כדי שתהיה קלה להבין וקרובה למתחילים (רנ"ט) ללמוד הענין הזה, והרוצים להגיע אל תועלתו הנעזרים באלדים על השגתם תועלתם מן החכמות המוסריות והתוריות (ר"ס).

וזאת הצורה המגדלת להוציא העשרים מדות (רס"א) מחמשה חושים ב"א. (בעזרת אלדים).

הראות,	השמע,	הריח,	המעם,	המישוש.
הגאון,	האהבה,	הכעס,	השמחה,	הנדיבות.
הענוה,	השנאה,	הרצון,	הראגה,	הציקנות.
הבושת,	הרחמים,	הקנאה,	השלוח,	הגבורה.
העזות,	האכזריות,	החריצות,	החרטה,	המורך.

וביון שהגענו אל מה שרצינו מחקיקת דמות הצורות (רס"ב) נחתום עתה ספרינו (רס"ג) זה בזכרון פרקיו ושעריו, כי קראנו (רס"ד) ספרינו זה: „תיקון המדות“ בעבור אשר כווננו בו להשיב טבעי בני אדם מעין השכלות אל אהבת המוסר ושנאתם (רס"ה) לרוב הפתאים עד אשר ישתדלו (רס"ו) לדעת טבעי החכמים ויבינו אותם מן העניינים רבים (רס"ז) מן הדברים, והבאנו מן המענות השכליות והמופתיות מה שנודמן לנו והבאנו עוד מן הכתוב בספרים וראינו שנביא אחר כן מעט מזער מדברי (רס"ח) החכמים ומיליהם ולחבר אליהם ממה שחיברו אנשי המוסר בחרוזים ומה שיודמן לנו ממדות החכמה (רס"ט) כדי שיהיה ספרינו זה שלם בכל המעשים והעניינים (רע) והמעייין בספר הזה ידינני לזכות, (רע"א) מפני שלא הגעתי אל תכלית העניין ולא באתי עד סוף תכונתו, כי לא כיוונתי בחיבור זה להועיל מי שהוא גדול ממני בחכמה בדורינו זה, מפני שאני חושב שהגעתי אל דרך מדרכי החכמה. אבל אני יודע כי הפרי הגדול אשר אריתי מן החכמה הוא הכרתי שאיני חכם ושלא אמנע מלשאול חבריי, ושאוּדה להם שאני מקצר

רנז) בנד' ומחבר כל איש כתיב. רנח) בנד' ויחוש הראות כתיב. רנט) בנד' בטעות וקרובה למתגמלים כתיב. רס) בנד' והתמיות כתיב. רסא) בנד' וזאת תכנית הצורה המגדלת להוציא המדות העשרים וחמשה חושים כתיב. רסב) בנד' מדות הצורות כתיב. רסג) בנד' פתיחת ספרינו כתיב. רסד) בנד' ונאמר כי קראנו כתיב. רסה) בכ"י ב' ושכחתם בנד' ושנתחכם כתיב. רסו) בנד' עד שישתדלו כתיב. רסז) בכ"י ב' ובנד' בענינים רבים כתיב. רסח) בנד' מחבורי החכמים כתיב. רסט) בנד' מן חירות החכמה כתיב. רע) בנד' בכל עניינו כתיב. רעא) בנד' בחסרו לזכות כתיב.

ואומר כמו שאמר המשורר: ומן הדברים שצריך בעבורם לדונינו לזכות על שלא הנעתי עד תכלית (רע"ב) מה שאנחנו בו בזמן הזה מן הדוחק והגלויות ותכיפת הצרות והשתנות העתים והעניינים (רע"ז): ואינני כמתרעם, אבל עם כל זה אינני נמנע להודות לכוראי ולשכחו על מה שחננו מן הטובה ועל מה שהאיר עינינו להמציאנו הדרך להבין מעט מן החכמות. והנה חלקנו ספרינו זה על חמשה חלקים וכל חלק מהם כולל ארבעה שערים עם השלמת (רע"ד) עשרים השערים כמו שהתנינו בצורה, וחיברתי אל כל חלק מה שיש מן החושים ולכל חוש מה שיש לו מן המדות. ואלה חלקי הספר והם חמשה כנגד החמשה חושים אשר הקדמנו לזכרם.

החלק הראשון: בחוש העין והוא כולל ארבעה שערים.

השער הראשון: במדת הגאווה והגבהות.

והשער השני: במדת השפלות ולהורות להתנהג בה.

והשער השלישי: במדת הבושת והענוה.

והשער הרביעי: במדת העזות ולהזהר ממנה.

והחלק השני אשר הוא חוש השמע כולל ארבעה שערים.

השער הראשון: במדת האהבה והאיך יתנהג בה האדם ושכח אנשיה

ולהורות איך ידבק בה האדם.

השער השני: במדת השנאה והאיך יתרחק האדם ממנה (רע"ה).

והשער השלישי: במדת החנינה והרחמים.

והשער הרביעי: במדת האכזריות.

והחלק השלישי: בחוש הטעם והוא כולל (רע"ו) ארבעה שערים.

השער הראשון: במדת השמחה.

השער השני: בדאגה ולדחות העצב.

השער השלישי: בשלוח והכטחון.

השער הרביעי: בהרמה.

והחלק הרביעי בחוש הריח והוא כולל ארבעה שערים.

השער הראשון: הכעס והחרון (רע"ז).

השער השני: הרצון והסברת פנים (רע"ח).

השער השלישי: בקנאה ובחמדה.

השער הרביעי: בחריצות והזריזות.

והחלק החמישי: בחוש המישוש והוא כולל ארבעה שערים.

השער הראשון: בנדיבות וגמילות חסד.

רע"ב) בנד' אל תכלית זה כתיב. רע"ג) בנד' והשתנות העניינים כתיב.
רע"ד) בנד' עד השלמת כתיב. רע"ה) המאמר והאיך וכי' ליתא בנדפס. רע"ו) בנד'
ולו ארבעה וכי' כתיב. רע"ז) בנד' ככעס ובחרון כתיב. רע"ח) בנד' ובהסברת
פנים כתיב.

השער השני: בכילות ובציקנות (רע"ט).
השער השלישי: במדת הגבורה.

השער הרביעי: במדת המורך והעצלות. והנה נשלמו עשרים המדות.
וכיון שהשלמנו לספר חלקי ספרינו ושעריו, נתחיל לבאר כל שערינו
בע"ה, ואותו אשאל (ר"פ) שידריכנו בדרך הישרה והנכוחה כאשר שאל
אותו משיחו: הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלדי ישעי אותך קויתי כל
היום (תהלים כ"ה, ה').

השער הראשון מן החלק הראשון הגאווה.

גאווה תמצא בבחורים ומי שמזגו הם.

נדבר על מדת הגאווה, ומה טוב שנודמן לשער הזה שיהיה תחילה
לכל השערים כפי חיוב הערך והמספר.

ואומר כי ראיתי הרבה מן החכמים מתנהגים במדת הזאת שלא
במקומה והם מעלין אותה על שאר מדותם עד שנהגו בה הפתאים ומשתמשין
בה בעניין שאין צריך להם להשתמש עד שגברה על טבעם, אף אני רואה
המדה הזאת נמצא הרבה בקמני אדם, רוצה לומר על ידי הבחורות והנערות
כל שכן כשיזדמן לה מי שמזגו הם ובעל מרה אדומה מפני שדרך המרה
האדומה ובהמיותה. (רפ"א) תעזור טבע האדם להתנהג במדה הזאת עד
שהוא מתנהג בה בעניין שאינו ראוי להראותה בו.

ומסעיפי המדה הזאת הגבוהות והיחירות ורדיפת השררה, ואילו הסעיפים
אינם ממדות החסידים הקדמונים אשר העירו (רפ"ב) להם מדות החמודות,
כי הם כנגד אלה.

גבוהות, יחירות, רדיפת שררה.

וכבר ראינו שיש מבני אדם שנודעו במדה הזאת והם מתנהגים בה
(רפ"ג) שלא במקומה והם מגונים אצל בני אדם, ויש מהם שמתנהגים בה
בעניין הטובים שבמדה והן משוכחין עליהם, איני מאריך לזכור את שמם
מפני שהם ידועים. וכיון שהדבר כן צריך שנתחכם להגיע אל הנהגת המדה
הזאת כראוי ונמנע מהתנהג בה כשאין ראוי לה ושנזכור (רפ"ד) מה שיבוא
לאדם מן המנהגים מגונים שבה ומן החפסר.

רפואת זאת המדה.

ונאמר כשנראה ממדה הזאת גוברת בטבע האדם צריך לחשב בדברים
המופלאים המפחדים והמבהילים (רפ"ה) המחשבה כראשית היצירות וכסופם,

רע"ט) בכ"ו ב' והקמצנות כתיב. רפ) בנד' ואותו נשאל כתיב. רפא) בנד'
שבהמיותה כתיב. רפב) בנד' אשר העידו כתיב. רפג) בכ"ו ב' בהם כתיב.
רפד) בנד' וכשנזכור כתיב. רפה) בכ"ו ב' והמדבילים כתיב.

(רפ"ו) והאיך תחילת ההוויות ואיך יהיה הפסדם ותכליתם, וכשידע כ, הנמצאות כולם משתנות וחולפות כל שכן שנשתנה מציאותו ויכלה גופו, ותישוב מדת הנפש אשר היתה גאה בעת החיים שפלה מתחרטת בעת מיתה. וכשתהיה הדעת מחייבת זה מן ההקשה השכלית ומחכמת הקבלה צריך שישתדל האדם החכם לשוב אל מדה טובה ולהניח זאת המדה מעצמו מפני שהיא מגונה ואינה מביאה לשום תועלת.

סיבה לתקלת רבות.

אך היא סיבה לתקלות רבות כל שכן אם תביאחו גאותו שלא יתייעץ עם שום אדם ויהיה מחזיק בדעתו וסומך על עצתו. ובמדות זה אמר החכם: דרך אויל ישר בעיניו (משלי י"ב, ט"ו). וכבר ידעת מה שאירע לקרה ורחבעם ורבים כמותם כשסמכו על עצתם. וצריך האדם שיחשב בלבו כשאינו מתוודה מחטאו ושב מדרכו והוא רואה לעשות כן, כי יארע אותו מה שאירע להם בלא ספק, ובוזה אמר החכם: כל דרכי איש זך בעיניו ותוכן לבות [צ"ל רוחות] ד' (שם ט"ז, ב'), ואמר בגאווה: לפני שבר גאון (שם ט"ז, י"ח). הטעם כי תקף לגאווה והגאון (רפ"ז) השבר — והשפלות וכמו שאירע לפרעה על אשר אמר: מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה', ב'). וגלות באומרו: אני חרפתי את מערכות ישראל (ש"א י"ב, י'). וסנחריב באומרו: מי בכל אלהי הארצות (ישעיה ל"ו, ב'). ונבוכדנצר באמרו: ומן הוא אלהי די ישיזבנכון מן ידי (דניאל ג', ט"ג). והדומה להם אשר אמר בדבריהם אשר היתה אחריתם תכלית הכוז והקלון. ומי שהוא במדה הזאת איננו ניצול מן החטא והעון וכמו שאמר החכם: זד יהיר לץ שמו (משלי כ"א, כ"ד). הזכיר בכאן הזידים והיהירים (רפ"ח) כי הם אנשי גאווה, וצריך שיתבייש הנוהג במדה הזאת, ותזכור (רפ"ט) כי כפי גאותו תבואהו השפלות וכפי הנבחות תבואה הדלות פתאום, וכמו שאמר החכם: גאות אדם תשפילנו (משלי כ"ט, כ"ג). והטעם כי הגדולה שבסיבות המשפילות את האדם היחירות והגאות והם ממדות הרשעים, כמו שאמר: גבה [צ"ל רום] עינים ורחב לבב (שם כ"א, ד') ואשר גרם לקצת המתנאים והמתגדלים להתנהג במדה הזאת, היא שהם מתעקשים וטוענים כי הנפש מתאוה אל הגדולה וקשה בעיניה השפלות. ועוד אמר: «כי השררה מחזקתה והדלות מחשלתה, ולולי השררה לא היה העולם מתקיים». ועוד כי כל תפילות הצדיקים היו להגיע אל המעלה הזאת כמו שאמר: יעבדוך עמים וישתחו לך לאומים, (בראשית כ"ז, כ"ט). ובזאת המעלה בישר הקב"ה נביאו כשאמר לו: ומלכים מחלצין יצאו, (שם ל"ה, י"א). ובהפך הזה כשתהיה הנקמה בשונאי ישראל

רפ"ו) בנד' ובסופה כתיב. רפ"ו) בכ"י ב' ובנד' גאון כתיב. רפ"ח) בכ"י ב' ובנד' ויהירים כתיב. רפ"ט) בנד' וזכור כתיב.

פסק מהם השררה כמו שאמר: ויכרת ה' מישראל ראש וזנב כפה ואגמון (ישעיה מ', י"ג.) והדומה לזה. ולא שמו אל לבם הפתאים המחזיקים במדה הזאת, כי כאשר ינהגו בה תנכחנה נפשותם משמותם (ר"צ) ויתנאו על קרוביהם (רצ"א) ויפנו עורף אל חביריהם וילעגו לעצת האדם וסומכים על עצת נפשם ומתייחדים בה. אך אם יתנהגו בה לימנע (רצ"ב) מן העבירות והעניינים המגונים לעלות מן המעלות משוכחות, ושתכסוף לעבודת האל אשר היא הטובה שהטיב בה לעבדיו מפני שהיא הסבה להגיעה אל הנעימות האלוודיות ולחקריכם אל המעלות המלאכותיות, ועליהם נאמר: לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו (איוב ל"ו, ז.). ומשתמש בנאיה שלא כראוי ומייחד בעצת עצמו, דומה למי שנאמר: בכל תושיה יתגלע (משלי י"ז, א.), ובזה אמר החכם: חכם עצל בעיניו משבעה משיכי מעם (שם כ"ו, מ"ז.) ואיפשר שתביארו גאותו להיכנס במה שאינו ראוי לו בכטחונו בעצתו שתהיה מצלת אותו ועל דעתו שתמלטהו, והוא אשר תכשילהו, וכמו שנאמר: מפיר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה (איוב ה', י"ב.). וכיון שהגענו עד כאן לספר על מדת הגאווה והאיך אדם צריך להתחכם להנהיגה על המנהג הראוי לה ולדחות אותה במקום שאינה ראויה בה, נזכור עתה מדברי החכמים על המדה הזאת ומחבוריהם שחיברו בה.

סוקראט.

אמר סוקראט האלדי: [הערה כ"ה] מי הוא אשר לא תפרד ממנו הדאגה המבקש לעלות אל מעלות מי שהוא גדול ממנו; ואמר: מי שמחזיק את עצמו כחזקת דעתן מחזיקים אותן בני אדם כחזקת שוטח. ונאמר: סמוך לגאווה רוע מעללים, ואמר סוקראט האלדי: מי שמעלליו רעים מתמדת שנאת חבריות והנפשות טעות (רצ"ג) מעליו.

אריסטו.

ואמר אריסטוטיליס: [הערה כ"ו] כאשר נעימות הצורה אור הנוף, כן נעימות המדות אור הנפש, ואמר בצוותו [הערה כ"ז] לאלכסנדרוס תלמידו: אין מחשיבות שיהיה המלך מתגאה על בני האדם וכל שכן קצתם על קצתם, ונאמר על אחד מן הגאים, כי היה הולך יום אחד ונשמט מנעליו (רצ"ד) האחד מרגלו והשליך השני והניח שניהם. ואמרו הקדמונים: מי שרוצה לחטיב את מדותיו ירכו הקופצים עליו ונאמר על מזדשיר [הערה כ"ח] המלך (רצ"ה) כי נתן על יד אחד מעבדיו העומדים עליו כתב ואמר לו: כשתראה אותי כועס תנהו לי מיד, והיה כתב בו: שוב, לך, כי אינך אלוה, אבל אתה גוף שיאכל קצתו את קצתו ובקרב ישוב רמה ועפר.

רצ) בכ"י ב' ויצאו משמותם כתיב. רצא) בכ"י ב' בטעות קרובים כתיב. רצב) בנד' להמנע כתיב. רצג) בנד' והנפשות נוסות מעליו כתיב. רצד) בנד' ונשמט מנעל כתיב. רצה) בנד' אודרשיר המלך כתיב.

השער השני השפלות, נדבר בו על השפלות.

שפלות מדה נחמדת.

זה השער קרוב אל הטובה מן הראשון, מפני שמי שיש בו המדה הזאת כבר השיב את נפשו ומנע אותה [הערה כ"ט] מדרות התאוה, (רצ"ו) ובהגיעו אל המעלה הזאת הנכבדת ישלמו לו העניינים והמעללים הטובים אשר באדם, והיא מדה נחמדת מאד למי שרוצה לנחול שם טוב. והלא תראה כי השפלות טובה שבמעלות הטובות, והנביאים ע"ה הזוכרים במדות האלדיות אמרו קצתם: ואנכי עפר ואפר (בראשית י"ח, כ"ז) וקצתם אמרו: ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם וכוזי עם (תהלים כ"ב, ז'). והדומה לזה ושיבחוּם. וממה שצריך שידעוהו האיש הנלכב, כי השפלות והנמיכות מביאות את האדם לידי הכבוד כמו שידעת מהשר השלישי אשר התחנן לאליהו (רצ"ז) בדבריו העריבים באמרו: תיקר נא נפשי בעיניך ונפש עבדיך [צ"ל תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך]. (מ"ב א', י"ג.) כי לא קרהו מה שקרה לראשונים מפני שכל מי שמשפיל עצמו סוף בא לידי כבוד וגדולה וכי נזכר (רצ"ח) בה הענוה והכבוד. וכמו שאמר: עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים (משלי כ"ב, ד'). והחסידים הראשונים היו מתנהגין במדה הזאת ומנבירים אותה על טבעיהם. ונאמר על אחד מן המלכים כי היו אצלו (רצ"ט) אחד אנשים רבים יושבים אצלו, וקם הוא בעצמו ותיקן הנה, אמרו לו למה לא צויתנו? אמר להם: מלך קמתי ומלך ישבתי, ואומר

נמח"ר:

כי כל מעלה מתקנאים באדם עליה [הערה ל'] חוץ מן הענוה, ואמר בזה נמח"ר הפילוסוף פרי השפלות האהבה והמנוחה ותדע כי עבודת האדם את אהיהו ואת רעהו מגדלתו. ויש מי שאמר כי השפלות, הוא (ש) שתתחיל בשלום מי שתפגע בו (ש"א) ותשב בשפל המושבות, וממה שדומה למעלה הזאת כבר הגיע למעלה גדולה, ואת מי שחננו הכורא (ש"ב) המדה (ש"ג) הזאת, כבר אהבו. ואמר הכתוב באדם המסתפק במה שיש לו: צדיק אוכל לשובע נפשו (שם י"ג, כ"ה). ובהפך זה אומר: ובטן רשעים תחסר (שם). ומי שחננו בוראו כח ובריות ובטחה אינו (ש"ד) צריך שידאג.

וגורמת מנוחה.

ופרי המדה הזאת המנוחה, וכבר נאמר כי המדה הזאת היא העושר הגדול. ואמרו קצת מן החכמים: מי שרצונו מן העולם במה שמספיק לו,

(רצ"ו) בנר' סדרוש התאות כתיב. (רצ"ז) בנר' אשר התחכם לאליהו כתיב. (רצ"ח) בנר' וכן נזכר כתיב. (רצ"ט) כאן חסר המלה לילה כאשר היא בכ"ו ב' ובנר', (ש) בנר' שהתחיל כתיב. (שא) בנר' חסר המלה בו. (שב) בכ"ו ב' ובנר' המקום כתיב. (שג) בנר' והמדה כתיב. (שד) בכ"ו ב' ובנר' איננו כתיב.

יהיה המעט שלו די לו, והסבלנות ממין המדה הזאת. ואחד מן החכמים היה מצוה את בנו ואמר: מי שאינו סובל דבר אחד, ישמע דברים רבים ומי שהוא נקל אצל עצמו, יהיה נכבד אצל בני אדם. אך אשר צריך האדם להרחיק המדה הזאת, שלא יהיה נכנע לרשעים, ובוזה אמר הכתוב: מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (שם כ"ה, כ"ו). והיה אומר חכם אחד: אין בכני אדם מי שצריך לחמול עליו חמלה גדולה, כחכם שנפל בין הפתאים.

לוקמאן.

ובמוסרי לוקמאן: [הערה ל"א] הנדיב כשהוא נפרש יכנע, והנכל כשהוא נפרש מתנאה, ובספר הקומי: [הערה ל"ב] השפל מבלי התנכל והסתלסל מבלי התגדל, ודע כי הגדולה מעות והגאווה שמות.

השער השלישי הבושת. נדבר על מדת הבושת.

בושת.

נשאל החכם מה הבושת? אמר: השכל! אמרו לו: ומה השכל? אמר: הבושת! והמדה הזאת אעפ"י שהיא מעין השפלות מעלתה גדולה ממנה מפני שהיא אחות השכל. וכל חכם לב יודע מעלת השכל וכשהוא מבדיל בין האדם ובין בהמה בשכלו ובמבועו ומונעו את תאוותו ובשכל מגיע האדם אל תועלת החכמה, ובו יגיע אל אמיתת הדברים וגם בו יגיע להודות לייחוד בוראו ולעבודתו, ובו יוכל להרמות אל המלאכים. וכיון שהמדה הזאת במעלה הזאת מן הגדולה, צריכה שתהיה חבירתה ורעייתה והרומה לה שהיא מדת הבושת קרובה לה במעלה. והראייה על שהיא דומה לה, מפני שלא ראית בוישן (ש"ה) חסר דעת ולא דעתן מבלי בושת, על כן ראוי שישתדל האדם להתנהג במדה החשובה הזאת ולהתחכם לה עד שתחשוב לו (ש"ו) במבע ויגביר אותה על כל טבעיו ותהיה בעיניו חשובה משאר מדותיו כי בה יגיע אל רוב המעלות וימנע כעבורה מכל המדות המגונות, וכמו שאמרו: מי שיעשהו הכורא מעיל הבושת ייעלמו מומיו מכני אדם והחוד והכבוד סמוכין לו, כמה שנאמר: ולפני כבוד ענוה (משלי מ"ו, ל"ג). והענוים מגיעין אל רצון הבורא יתעלה בכושתם ומשיגים הטעם הקיים (ש"ו) ולומדים דרכיו, כמה שנאמר: ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו, (תהלים כ"ה, מ'). ומי (ש"ח) שצריך לו להשכיל מכני אדם כן צריך להתבייש מעצמו, ואמרו: כי הבושת והאמונה דומות ושוות זו לזו ולא תיגמר האחד מבלעדי חבירתה. ואמרו: כי העזות ומיעוט הבושת כסעף מעין. [הערה ל"ג] ומי שרוצה להרגיל בבושת ולהיטבע בו ישב תמיד לפני מי שמתבייש ממנו. והיה אומר אחד מן הערב: אל תראה מכני אדם, אלא מי שמראה את עצמו כי איננו יוכל לעמוד זולתך ואם אתה צריך לו יותר,

(שה) בכ"י בטעות בוישן כתיב וצ"ל בוישן. (שו) כנר' עד שתשוב לו כתיב. (שו) כנר' הנועם הקיים כתיב. (שח) כנר' כמו שצריך כתיב.

ואם תחטא לו (ש"ט) ימחול ויראה את עצמו כאילו הוא החוטא, ואם תרע לו, יראה עצמו כאילו הוא הירע לך: ואמר אחד מהם: סוף מה שקיבלנו (ש"י) מדברי הנבואה: כשאניך מתבייש עשה כל רצונך. ואמר הפילוסוף: חיי בני אדם בזכות האמונה והיראה ימים רבים ואחר כן חיי (ש"א) במדת הכושת והענוה והשפלות.

אריסטו.

ואמר אריסטוטליס בדברי תוכחותיו: בעבור הכושת ירכו (ש"ב) העוזרים, והיה אומר: סימן הבנים הכשרים, הכושת הנראה על פניהם, והכושת היא דרך החיים הארוכים. ואמרו קצת הפילוסופים: הכושת נודעת בעת הכעס, ואמר שנאת הבוישן (ש"ג) טובה מאהבת הכסיל. ומי שהוא רוצה להזהר במדה הזאת אל יחל הדר פניו לשאול מכפני אדם (ש"ד) כי כיון שתחלל הדר פניך אי אתה מוצא מי שמחדשהו לך (ש"ו) אך אין אתה מתבייש מלומר האמת ומוזהר על הטובה, והורות ללכת בדרכי הטובה והעבודה, (ש"ז) כי הכושת ההיא מגונה ואין ראוי להתנהג בה (ש"ז) כמו שאמר הנביא ע"ה: ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, (תהלים ק"ט, מ"ו). אבל צריך להתבייש מבני אדם ולשום על פניו מסוה הכושת, וכמו שאתה יודע מעניין שאול בהחבאו כמו שנאמר: הנה הוא נחבא אל הכלים (ש"א י', כ"ב). בחרו האלדים למלכות. כמו שנאמר: הראיתם אשר בחר בו ה' (שם י', כ"ד). ולדעת הפילוסופים והחכמים המדה הזאת ממעלי הנפש היקרה והיא לעומת השלמת הגוף. וגדר הפילוסופים: הכושת, כי היא הנהגת הדברים על מנהגים הטובים והניחם על אופניהם הנעימים ומי שמתבייש, תגדל מעלתו שיהיה אדון, ואתה תתבונן ותבחין!

השער הרביעי במדת העזות.

עזות.

מה שסיפרנו משבחי מדת הכושת ותעלותיה (ש"ח) נדבר מעט כנגד נגות מדת העזות, ומי שהוא במדה הזאת, הוא מגונה אצל המקום וכמו אלה שנאמר בהם: חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב, (ירמיה ה', ג'). ואמר החכם: בא זדון ויבא קלון (משלי י"א, ג'). ר"ל כי כאשר תגבר מדת העזות על האדם יקל אצל בני אדם ואין מביטין אותו בעין חשיבות ואל תשורינו עין ברחמים אפילו אם יהיה חכם כאשר עושיין אל הבושן (ש"ח) וכמו שנאמר: ואת צנועים חכמה (שם). ואם הוא מן החסידים ורוצה להנהיג עצמו במנהג הטוב אשר ירצה בו הבורא, יסור מן המדה הזאת ויתבייש ממעשיו וירחיקנה מטבע נפשו. ובמי שיש בו מדת העזות אמר החכם: זד (ש"ט) בנדי חסר לו. (ש"י) בנדי מה שקיבלו כתיב. (ש"א) בנדי ואחר כן חייב כתיב. (ש"ב) בנדי ירבו את כתיב. (ש"ג) ככ"י ב' הבושן ובנדי' הבישן כתיב. (ש"ד) בנדי מבני אדם כתיב. (ש"ו) ככ"י ב' ובנדי' מי שחדשהו לך כתיב. (ש"ז) ככ"י ב' ובנדי' והתורה כתיב. (ש"ח) בנדי' להתנהג בהם כתיב. (ש"ח) בנדי' ומעלותיה כתיב. (ש"ח) צ"ל הביישן כמו לעיל.

יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (שם כ"א, כ"ד). ר"ל כי מי שהוא עו
 פנים יגמלוהו המקום כפעולו (ש"ט) כמה שאמר: עושה בעברת זדון. (שם)
 והסתיר בכאן כאילו אמר: ה' עושה בעברת זדון, ואפשר שיהיה בעברת
 זדון שב אל (ש"כ) זה בעל העוונות שהוא עושה במדת העוונות עברת זדון,
 ומה שדומה לזה, וכשתהיה המדה הזאת בטבע האדם צריך למי שמתחבר
 עמו שישיבחו ממנה במיני תוכחת ובנערות כפי שיוכל עד שיסור ממה
 שהוא בו וכמו שאמר. העז איש רשע בפניו (שם כ"א, כ"ט).

מתי היא משוכחת.

אך המדה הזאת משוכחת בעזרת התורה והראות העבודה ואמירת
 האמת, אבל לעמוד בה כנגד הצדיקים ונביאי האלדים מגונה למאוד, כמו
 שאמר: והבנים קשי פנים וחזקי לב, (יחזקאל ב', ד'). ואם יהיה האיש הזה
 המשתמש במדה הזאת בעל מזג אדומה ויהיה בימי הבחורות, אז תראה עליו
 המדה הזאת עד מאד, וצריך שיעמוד בפניה בהפכה וירא אלדים (שכ"א)
 ויתחרט ויניח המדה המגונה, ויגבר עליה בעזרת האלדים.

גשלים החלק הראשון ואתחיל החלק השני.

א. השער הראשון מן החלק השני האהבה, והוא שער החמישי
 מן הספר הזה.

אהבה תמצא בטבע בכל אדם.

נדבר בו על מדת האהבה כמעט שלא ימלט מן המקרה הזה שום אדם אלא
 מי ששכלו מושל בטבעו ובדעתו (שכ"ב) וזה נמצא (שכ"ג) מעט, וכשימצא
 הוא מן החסידים בלי ספק, והחשק מורכב בטבע האדם, ומי שרוצה להיות
 גביר ואדון ירחיק המדה הזאת מעליו ואל יתנהג בה וילעג לה ויש לה
 בלעדיה, (שכ"ד) כי הוא מן המדות הגרועות. וכבר ידעת כי לא יגמרו
 מעללי החכמים עד שימשול נפשם בתאותם, (שכ"ה) ומי שהמשיל שכלו
 בתאותו, משוכחים מעשיו, ועקב השגת התאות ביאת המדיום והרעות,
 ומסימני מי שתאותו גוברת עליו, שהוא הפכפך [הערה ל"ד] ואינו עומד על
 דיבורו אחד, (שכ"ז) כל שכן אם יהיה גובר על מזגו טבע אדם, וימיו ימי
 הבחורות והזמן זמן הקיץ, אז תגבר עליו המדה הזאת. וראוי לחכם שיתרחק
 מן המדה הזאת ואל יתנהג בה, כי היא מביאה לידי היות גדול ושירע לו
 מה שירע לבעל המדה הזאת, מן הבז והשפלות והכניעה לפני אהבו. ואחר
 כל זה אחריתו רעה, וכאשר ידעת מענין אמנון ותמר ומה שקרהו מפני

ש"ט) בכ"ו ב' ובגד' כפעלו כתיב. (שכ) בכ"ו ב' שב אל העוונות שהוא
 עושה כמו כתיב. (שכא) בגד' וירא את אלדים כתיב. (שכב) בגד' בעצמו
 ובדעתו כתיב. (שכג) בכ"ו ב' ובגד' נמצאו כתיב. (שכד) בגד' וישנה בלעדיה
 כתיב. (שכה) בככ"ו ב' בתאותו כתיב. (שכו) בכ"ו ב' אחת כתיב.

שנמה אחר תאותו. אך צריך האדם להתנהג במדה הזאת בעבודת אלדיו ובתורתו כמו שנאמר: כי אם בתורת ה' חפצו (תהלים א', ב') ואמר עוד: מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי, (שם קי"ט, צ"ז). ועכ"פ מי שמתעסק בענייני החכמה והמוסר, יהיו מבדילים בינם ובין התאוה. ואמר החכם: כשתצטרך לשאל עצה על דבר ולא תמצא מי שתשאל, התרחק ממנו ואל תקריבנו אל תאותך, כי התאוה אויבת ללב. ואומר מי שנמשך אחר תאותו יפסיד, ומי שימרה אותה יגבר. והמדה הזאת בוחרים בה כסילי בני אדם מפני קרבת עריבותה ומה שבוחרין בו מן השחוק והשמחה ושמיעת הניגונים העריבים ואינם שמים על לב מה שיהיה באחרית מן הדאגה והמדויס, ועל כן הם נוטים אחרי טבעם להשיג התאוה הנמצאת וכמה שנאמר: תאוה נהיה תערב לנפש (משלי י"ג, י"ט). והם נוטים מדרכי החכמה מפני שהשגת הנאותם ונעימתם רחוקה מדעתם, וכמחשבתם היא רחוקה, ואינה רחוקה אך היא קרובה, והיא רחוקה מדעתם. וצריך שישתמש האדם במדה הזאת ר"ל האהבה בעבודת האלדים (שכ"ז) כמו שאמר: ואהבת את ה' אלדיך (דברים י"א, א'), ובנפשו כמו שנאמר כי אהבת נפשו אהבו (ש"א כ', י"ז), ובקרוביו כמו שנאמר: ויאהב יעקב את רחל (בראשית כ"ט, י"ח), וישראל אהב את יוסף (שם ל"ז, ג'), ובארץ מולדת כמו שנאמר כי אל ארצי ואל מולדתי אלך [צ"ל תלך] (שם כ"ה, ד'), וברעהו כמו שנאמר בדוד ויהונתן: נעמת לי מאד (ש"ב א', כ"ו), ובביתו כמו שנאמר: אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה', י"ט), ובחכמה כמו שנאמר: איש אוהב חכמה ישמח אביו (שכ"ח) (שם כ"ט, ג'). וממוסר המדה הזאת שיראה אהבה לכל בני אדם, ואומר מי שרוצה להיות אוהב לבני אדם (שכ"ט) יתנהג עמם כמוסר הטוב, וההנאה מביאה לידי אהבה כמו שהגזק מביא לידי שנאה. ומחלקי המדה הזאת בקשת הגדולות והתאות הרחוקות, וראוי לאדם הנלכב לייסר את נפשו עד שיתרחק מהם, וכאשר תגבר המדה הזאת על הנפש יתבטלו החושים ואיננו מרגיש כמה שהוא בו מן הטעות וכמה שנאמר עליו והוא כמו שנאמר: (ש"ל) הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע (ישעיה ה', כ'). ואמר החכם: אהבתך הדבר מעורת עיניך ומחרשת אזנך. וחכם אחד כתב אל חכם אחר בענין הכרח התאוה ואמר: אל תגיע אל מה שאתה אוהב עד שתסבול הרבה ממה שתשנא ולא תנצל ממה שתשנא עד שתסבול הרבה כמה שאתה אוהב.

ב. השער השני במדת השנאה מן החלק השני והוא השער השביעי מן הספר.

שכ"ז) בנד' ר"ל באהבת האלדים כתיב. שכח) במשלי בן חכם ישמח אב כתיב וכן הוא בנד'. שכט) בנד' להיות אוהב לבני אדם כתיב. של) בנד' והוא במי שנאמר עליו כתיב.

שנאה.

צריך שתדע כי מי שישנא בני אדם ישנאוהו גם כן, והמדה הזאת כשתגבר על נפש האדם, היא מחזקת אותה הרבה עד שמגיע עניינה לשנוא את המאכל ואת המשתה, אשר בהם חיי רוחו מלבד, אשר מביאה אליו מן החוק משאר בני אדם. וכשתהיה אהבה גדולה שלא לשם (שלי"א) שמים תשוב לשנאה גדולה. והנה ידעת מה שנאמר באמנון: וישנאה אמנון שנאה גדולה, (שם י"ג ט"ו). ומי שאוהב אותך לדבר, עם פנותו יפנה, ואין צריך לומר שנאמין בעצת השונא והאויב כמו שנאמר: ונעדרות נשיקות שונא (משלי כ"ז, ו'). ומסעיפי המדה הזאת ההתהפכות. וכבר ידעת מה שנאמר במדה הזאת ונגות בעליה. וכבר אמרו: כי ההפכך אינו עומד על ענין אחד, ולא יהיה לו אוהב וענייניו משתנים תמיד, ואין הדאגה נפרדת ממנו ודומה למי שנאמר עליו: לא יחרוך רמיה צידו (שם י"ב, כ"ג). ותדע כי הרבה בני אדם מראים את אהבה במילותם ואיפשר שיהיו שונאים גדולים (שלי"ב) במצפונים. וצריך שלא תאמין בהם כמו שנאמר: בשפתיו ינכר שונא (שם כ"ז, כ"ד). ואע"פ שמחליק לך לשונו ומדבר רכות, אל יטה לכך אליו כמו שאמר: כי יחנן קולו אל תאמן בו, (שם כ"ז, כ"ה) וכמו שהראה יואב לאבנר ולעמשא השלום והאהבה עד שהרגם (שלי"ג) וכמו שעשה ישמעאל עם גדליו בן אחיקם עד שהרגו. ונאמר: מי שזרע השנאה, יקצר החרטה. ומי שהוא נוהג המנהג הזה מרע הלבב בינו ובין בני אדם, כל שכן מי שינהג בן בינו ובין אלדיו, וכאילו הוא מפתה אותו בתפילה ובתחנונים ובלבו עניין אחר. וכמו שנאמר עליהם: ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו, (תהלים ע"ח, ל"ו), ושאר העניין. וסקראט האלדי היה מצוה תלמידיו: (שלי"ד) השמרו מפי (שלי"ה) שישנאוהו לבבכם, כי לבות בני אדם כמראות כמו שאמר החכם: כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם (משלי כ"ג, י"ט). והנפשות משתוות והרע שבמיני השנאה והקשה שבה, שנאת הקנאה. ובספר הקומי אמר: הטוב שבכל מה שתחשב על ענין שונאיך, שתשיכם אל אהבתך אם תוכל.

ג. השער השלישי מן החלק השני הרחמים והוא שער השביעי מן הספר נדבר בו על מדת הרחמים.

הרחמים.

מפני שהמדה הזאת היתה מן המדות הראויות לבורא יתברך (שלי"ו) שמו נכללה עם השמים עשרה, ורוצה לומר על השלש עשרה מדות המיוחסות אל הקב"ה וכל מה שיוכל האדם להשיג ולהתנהג בהן יש לו

(שלא) בכ"י ב' ובגד' לשום שמים כתיב. שלב) בגד' שונאים נמורים כתיב. שלג) בגד' עד שהרגו כתיב. שלד) בכ"י ב' לתלמידיו כתיב. שלה) בגד' השמרו מפי כתיב.

להשתדל בדברי, כגון שיהיה ארך אפים ורב חסד נושא עון ופשע והטאה. וראוי לאדם החסיד שינהג בהם כפי יכולתו וכמו שרוצה האדם שירחמנהו בעת צורכו, כן ראוי לרחם למי שנצטרך אליו כמו שנאמר: ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט, י"ח): וזאת המדה רוצה לומר הרחמים משובחת עד מאוד. והבורא יתברך (ש"ל) חלק אותה לעבדיו הצדיקים והכירם בה (ש"ל) וכאשר ידעת ביוסף שנאמר בו: כי נכמרו רחמיו אל אחיו (בראשית מ"ג, ל'). וראוי אל המשכיל שתהיה מדת הרחמים והחנינה תקועה בלבו ונמצא בו כל הימים. ואמר החכם: מן הנדיבות שיעמוד האדם במדת הרחמים, ובדברי שלמה ע"ה מצוה על הרחמים והחנינה כמו שנאמר: הצל לקוחים למות (משלי כ"ד, י"א). וממעלת המדה הזאת אצל הבורא שהוא מתנהג בה עם כל ברואים כמו שנאמר: ורחמיו על מעשיו, (תהלים קמ"ה, ט'). ובספר הקוטי: אל תקצר מהצל לקוחים למות בכל יכולתך, ואומר: אל תבוז את העניים כי גואלם חזק, ואומר: אשרי מי שלבותם מרחמים ונמוכים, ועוד יש בו, מי שאינו מרחם, יהיה מתו על יד מי שלא ירחם בו.

ד. השער הרביעי מן החלק השני האכזריות והוא שער השמיני מן הספר נדבר בו על מדת האכזריות.

אכזריות לא תמצא בצדיקים ובהשוכים.

אין המדה הזאת נמצאת באנשים צדיקים ולא בחשובים, אך תהיה כמי שטבעם כדרך וכטבע הצמועים, כמו האריה שאינו מרחם ולא חונן, ואלה אשר נאמר בהם: גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן (דברים כ"ח, ג'). וזו המדה מגונה עד מאוד מעוטה ורובה. (ש"ל ט) ותהיה, כשתחזק הנפש הכעסנית על האדם, והמדה הזאת תהיה בנפש שמשגת בה הנקמה מן האויבים, ואינה מגונה כל כך כשישמש בה על הדרך הזה, אעפ"י שאין ראוי למשכיל להגיע במדה הזאת עד תכלית ולא להנקם מאויבו בכל יכולתו, מפני שאין זה טובה (ש"ל) וכמו שנאמר: בנפל אויבך אל תשמה ובכשלו אל יגל לבך (משלי כ"ד, י"ז). ומי שמתנהג בה להרע לחבירו ולגזול ממנו בלא עון, מגונה עד מאד. ובכמותם אמר דוד ע"ה: לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל, אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו (תהלים קכ"ד, א', ג'). והראייה שאין המדה הזאת נמצאת אלא ברשעים כמו שאמר: ורחמי רשעים אכזרי (משלי י"ב, י'). ואפילו אפלטון אמר בעניין הנקמה: מי שרוצה להנקם מאויביו, יוסיף מעלה יתירה בעצמו. (נשלים החלק השני, ואתחיל החלק השלישי.)

ה. השער הראשון מן החלק השלישי, והוא השער חתשיעי מן הספר, נדבר בו על מדת השמחה.

שלו) בכ"ו ב' ובנר' לבורא יתעלה שמו כתיב. (ש"ל) בנר' ליתא יתברך. (ש"ל) בנר' והבורה בה כתיב. (ש"ל) בנר' מעוטה רבה כתיב. (ש"ל) בנר' שאין זה מדה טובה כתיב.

שמהה תמצא באנשים מחולקים.

זאת המדה תמצא אותה בקצת בני אדם נחלקים, יש ממנה שתהיה טבעית וזה יהיה כמי שמכעו הם ולח כמכע הרם, וכל שכן לאדם שתאותו מזדמנות לו תדיר, ולא עברה עליו דאגה מזמן ארוך, וניצל מן הדברים המעציבים. ודין הוא למי שנזדמנו לו כל הדברים האלה, שתראינה בטבעו אותות (ש"א) המדה הזאת, ותהיה ניהתו טובה, וגופו בריא, ואין הזקנה ממחרת לבוא עליו וכמו שנאמר: לב שמח ייטיב גהה (משלי י"ז, כ"ב). ומן המדה הזאת (ש"ב) שתהיה מקרית עם השנת תאוה והגעת משאל, וממנה שיהיה שוחק תדיר ללא ענין, ואפשר שיצטרך זה לדעת קלה כמו שנאמר: כי כקול הסירים תחת הסיר כן שחוק הכסיל (קהלת ז', ו'). וכבר נאמר כי מאותות השוטה, שחקו במקום שאינו ראוי בו השחוק, ואני אומר כי המדה הזאת (ש"ג) ראוי שתמצא בנפשות הנמלטות מן החונף, הזכות הברות המתיחסות אל המלכות, העולות אל מעלות הרוחניות יותר משאר בני אדם, ור"ל נפשות הצדיקים, שהם בנועם שלם בענין עבודתם, ובשמחה גדולה בפרישותם, כמו שאמר: שמחו בה וגילו צדיקים והרגינו כל ישרי לב (תהלים ל"ב, י"א). ואין ראוי למי שיש לו מוסר, להתנהג בשחוק במושבות ובמעמדות, מפני שאמרו: מי שרב שחקו, מתמעט מוראו, והשחוק מסיר הדר פנים, וכמו כשהדאגה, כשהיא גוברת גורמת הבכי, כך השמחה, כשהיא גוברת, מראה השחוק. ומטה שראוי לדעתן שידעוהו, כי המדה הזאת וזולתה איננה בטבע הנפש המדברת

באליניות.

על דעת נאלינים [הערה ל"ה] אך היא כנפש הכהמית, והראייה על זה, שאתה רואה בשחוק יארע עם העניינים המשחקים, ואיפשר שלא יוכל האדם למשול בעצמו שלא ישחק. וכן נאמר על הכעס ושאר מדות הדומים לאילו, ועל כן צריך האדם שישתדל עד שתסכית נפשו הכהמית לנפשו המדברת, ור"ל שינהיג שכלו את טבעו, וכשיהיה כן, אז יהי נמנה עם גדולי בני אדם. ומטה שאמר סקראט האלדי: הדבר שהשמחה בו, שהאכל עליו. (ש"ד) ובמוסרי ארינעונים [הערה ל"ו] בענין השמחה: השמחה ללב חיים ומעלה, והדאגה דוחק ואכזון.
ו. השער השני מן החלק השלישי והוא השער העשירי מן הספר. נדבר בו על מדת הדאגה.

דאגה.

זאת המדה היא נמצאת בנפש עם המנע את תאוותיה ושמה [צ"ל ושמה] תביאנו אל שערי המות כשתפקוד מה שהיא אוהבת. וכמה קשה המדה הזאת, כשהיא ניכרת, וכמה רע עניינה כשהיא גוברת. וכבר אמרו: כי הדאגה היא המיתה טבעית. ואני רואה מדרך הזריזות שנתעכב מעט (ש"א) בנד' בטבעו אותו כתיב. שטב' בנד' ליתא המלה הזאת. (ש"ב) בנד' ניכ חסר הזאת. (ש"ג) בנד' הוא שהאכל עליו כתיב.

בכאן בשער הזה, אולי האלדים יחנינו וישים בפנינו מן הדברים המנחמים והמשעשעים והמשמחים מיגנות האדם, עד שיהיה המאמר הזה ממציא לו רפואה. אעפ"י שאי אפשר שתמצא רפואה לחולי הנפש, אלא ברפואה הרוחנית, וכמו שזה הענין מניע יותר אל הנפש מכל עניין, כן רפואתה יותר קשה להמציא. ומאלדים נשאל להצילינו ממנה ברחמי הרבים. ואומר: כי טבע המדה הזאת קר ויבש כטבע המרה שחורה, אין איש נמלט ממנה. ויש שמניעים אל דבר גדול עד שיחלו חולי הנפש כמו שנאמר: דאנה בלב איש ישחנה (משלי י"ב, כ"ח).

נראית על פני האדם.

ודע כי המדה הזאת היא נראית הרבה על הפנים כמו שידעת שאמר יוסף לסריסי פרעה כשראה את פניהם זועפים, כמו שנאמר: וירא אותם והנם זועפים (בראשית מ', ו'). וכמו שאמר ארתחשסתא לנחמיה: מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה (נחמיה ב', ב'). וכבר נתבאר כי המדה הזאת נראית על הפנים וניכרת בה הכרה גמורה. וצריך שתדע, כי כשהיה האדם שיכור באהבת העולם הזה שהוא עולם ההוייה וההפסד, איננו ניצל מבקשת הקיינים הנוסעים תמיד מיד אל יד. וכשיגיע אותם ויפקדם, אז תקראוהו הדאגה. ובחפך זה, כשיפנה לבו מן העולם הזה ומקביל את העולם השכל, איפשר שינצל מן החלאים הנפשיים, אשר המה לקיינים העולמים, כשיפנה מן העסקים החכלים, ויטה נפשו אל החכמות המוסריות ואל החוקות התוריות. וראוי למשכיל להניח מנהגי קטני הפתאים, ויתנהג במנהגי גדולי המלכים. (שמה) וכשלא יהיה לאדם מה שהוא הפץ שיחפוץ מה שיהיה, ואל יבחר בהתמדת הדאגה. וראוי לנו שנשתדל לרפא נפשותינו מן המקרה הזה, כיון שאנחנו רואים, שנסבול קשות בעבור רפואות גופים, כסבל האיש והברזל והדומה להן, וכל שכן שנגיל לתקן נפשותינו בכח העצה ונסבול סבל מעט, כדי שינהיגה המנהג הטוב. ועוד נדע כי כאשר נעלה על דעתינו שלא ישיגנו מקרה כאילו היינו רוצים שלא נהיה כלל מפני שהמקרים יהיו בהפסד ההוויות, ואם לא יהיה ההפסד, לא יהיה ההוייה. ואם נרצה שלא תהיינה הקורות כאילו רצינו שלא נהיה, וההוייה בטבע, וההפסד בטבע. ואם נרצה שלא יהיה מה שיש בטבע, נרצה דבר הנמנע, ומי שרוצה דבר הנמנע, ימנע רצונו, ומי שימנע רצונו, נקרא עני. וראוי לנו שנתבייש מהגביר עלינו המדה הזאת, רוצה לוטר העניות, ונשתדל לעלות אל מעלות טובות. ומי שרוצה שלא יאבל, ידמה נפשו מן הדברים המביאים לידי האבל, כאילו הוא חושב שקיינו עתיד שיאבד, ויאבל עליו, ויחשבהו כאילו אבד או שפקד אהבו. ואיננו מוצא כלל אל הנפשות העליונות והמוימות הנכבדות

(שמה) בכ"י ב' במנהגי קטני הפתאים גדולי המלכים והמלות ויתנהג במנהגי הסרים.

היקרות סימן הראגה. וכבר שאלו סקראט האלדי : מה זה שלא ראינו עליך סימן ראגה לעולם ? אמר : מפני שלא קניתי דבר שאפקדנו ואדאג עליו ! וממה שראוי למשכיל שיחשוב בו, כי אין בכל העולם מן הדברים הגדולים שלא יהיה קטון בתחילתו ואחר כך יגדיל, אלא הראגה, כי הגדולה שתהיה בעת פגיעתה, וכל אשר היא הולכת ודלה ומתמעטת עד שתכלה לגמרי, והזרז החכם אשר יתאמץ

אלכסנדר

בעת מקרהו כפי גדולתו. ומצאנו אלכסנדר שכתב אל אמו לנחמה על מותו, ואמר לה בכתבו : אמי צוי לבנות מדינה גדולה ובצורה בעת שיגיעך שמע מות אלכסנדר, וזמני בה מן המאכל והמשתה, וקבצי עליה בני אדם מכל הארצות ליום ידוע לאכול ולשתות, וכאשר יהיה הכל מזומן ויהיו כל העולם נכונים ומזומנים להיכנס אל הסעודה אשר זימנה המלכה, כריוז בעם : שלא יכנס אל המלכה אדם שעבר עליו מקרה או 'שמצאחו יגון, ועשתה כן בעת שהגיע הכתב אחר מותו. וכיון שצותה שלא יכנס אל ביתה מי שקרהו פגע, ראתה, שלא נכנס שם שום אדם כביתה, מיד הבינה היא וידעה, כי לא כיון בנה אלא לנחמה על עצמו. [הערה ל"ז] ושמע אלכסנדר מאריסטוטילוס רבו : כי הראגה ממעטת את הלב של אדם ומכללתו. ורצה לעמוד על אמיתת הדבר ולקח מקצת מיני בהמה מה שהיא דומה אל האדם בטבעו ואסר אותה במשמר ימים רבים במחשכים, וצוה לתת לה מן המזון כדי חיותה ואחר כך הוציאה ושחטוה ומצאו לבה שכלה ונמס, וידע כי אריסטוטילוס רבו אמר האמת. ומדברי גאלינוס בדאגה אמר : כי הראגה כלות הלב, והיגון חולי הלב. ואחר כך פירש ואמר : כי היגון על מה שיהיה, והראגה על מה שיהיה, ובמקום אחר : היגון על מה שעבר, והראגה על מה שעתידי, על כן הוזהר והשמר מדאגה, כי הראגה חולי המות, ואמרו קצת החכמים : שתיית סם המות קלה יותר מן הראגה. [הערה ל"ח] ואם ישאל השואל : מה תועלת יש בהגברת המדה הזאת בעת פגיעת המקרה והראותה ? נשיבהו כי יש תועלת כדי להוציא הליחה אשר היא עיקר הדמע, אשר נפסדה כבר ונלאה בו היטב (שמו"ו) להוציאה כאשר מוציאים הליחות המעופשות [הערה ל"ט] מן הגופות ברפואות המכריחות להקיא וכאשר מנקים שאר הליחות כמה שדרכם לנקותם, וכמו שהוא ידוע, כי קצת הילדים רכים הקטנים לא תתנקה הליחה המופסדת שבהם לא (שמו"ו) בכבי, וזאת היא הנפש הטבעית לכבי. וממה שאמר סקראט באבל : האכל מדוה הלבבות כמו שהחלאים מדוים הגופות. ומדברי בטלמיוס. [הערה מ'] מי שרוצה להאריך ימים, יקדים למקרים לב אמיץ.

ז. השער השלישי מן החלק השלישי והוא שער אחד עשר מן הספר נדבר בו על מדת הבטחון והשלחה.

שמו' בנד' ונלאה בו הטבע כתיב. שמו' בנד' אלא בבכרו כתיב.

במחון ושלוחה.

המדה הזאת משוכחת כשינהג בה האדם בכמחוננו כאלדיו והשענו עליו, כמו שאמר: להיות בה' מבטחך (משלי כ"ב, י"ט). וזה טבע משובח ובעליו ראוי לטובה גדולה ולחסד גדול מאלדים כמו שנאמר: והבטח בה' חסד יסובבנו (תהלים ל"ב, י'). וראוי לברך מי שהוא במדה הזאת, כמו שנאמר: ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ח' מבטחו, (ירמיה י"ז, ז'). והמדה הזאת יותר היא נמצאת (ש"ח) בצדיקים יראי אלדים, וכמו שאמר בהם: יראי ה' בטחו בה' (תהלים קמ"ו, י"א). וממעלת המדה הזאת ויתרונה, כי בה ייער בית יעקב בעת הגאולה, כמו שנאמר: ואתה אל תירא עבדי יעקב נאום ה' (ירמיה ל', י'). וכמו שנאמר במי שבוטח בה' ומאמין בו: משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה' (תהלים קי"ב, ז').

ה. השער הרביעי מן החלק השלישי והוא שער שנים עשר מן הספר נדבר בו על עניין החרטה.

חרטה מתי טובה.

המדה הזאת תהיה כשהאדם שב מחטאו כשיראה ממנו עניין החרטה, או תהיה תשובתו שלימה עם הקדמת השלשה הדברים: שהם התשובה ובקשת המחילה, ושיקבל עליו שלא ישנה. וכמו שביאר אותו רבינו סעדיה ז"ל בכמה מקומות [הערה ט"א] ואחד מן החסידים היה אומר: מי שמתחרט על מה שעבר, כאילו לא חטא. וזאת המדה משוכחת על הדרך הזאת, אך העניין המגונה שבה, כגון שיאמר היום הן על שום דבר ואחר כך יתחרט, או יאמר וידור להתענות או לתת בצדקה, ויתחרט אחר כך, במדה הזאת היא מגונה. ודרך השכל בעיני שיוחר האדם מהביא את עצמו בדבר שיתחרט בו, אעפ"י שאין בכח בני אדם למשול בנפשה מהגברת מדותם, אך צריך להם שישתדלו להרגיל עצמם לדלג מן המנהגים הרעים אל הטובים ומן המדות המנונות אל המשוכחות. וזה תכלית הטוב שיוכל האדם למשול ברוחו ולכלום את נפשו ולהנהיג המנהג הטוב, ומי שטבעו נמשך אחר שכלו נבר.

ט. נשלם החלק השלישי ואתחיל החלק הרביעי. השער הראשון מן החלק הרביעי והוא שער שלשה עשר מן הספר נדבר בו על מדת הכעס.

כעס וכל מדה מגונה יש לה תועלת בקצת העתים.

המדה הזאת אעפ"י שהיא באה מכח הנפש, שמנו אותה מדה ממדת האדם, מפני הפקדתה למדותיו ואנחנו מדברים בו עתה בתועלותיה ובנזקיה. אעפ"י שתועלותיה אינן נחשבות כנגד נזקיה, ואם כל מדה מגונה יש בה (ש"ט) תועלת בקצת העתים. וכבר ידעת כי השתיקות מדה נחמדה באדם,

(שמח) בכ"י ב' והמדה הזאת שהיא נמצאת כתיב. (ש"ט) בנ"ד' יש לה כתיב.

וכאשר מתנהג בה בשמוע הכזב תשוב מגונה, (ש"ג) וכאשר משתמש בו להוכיח או לייסר, או מפני קנאתו בעבור העבירות תשוב משובחת. וראוי לאיש המשיכל הנלבב השלם להניח השתי הקצוות וינהג במדה הבינונית אל הנכון. ונאלינוס אמר בספר מדות הנפש: כי הכעס והרוגז, הם שני שמות לענין אחד, ונראה על פני הכעסן כאילו הוא עמוס ומתחמם גופו הרבה ומתנדנד לבו (שנ"א) נדנד גדול ודופק דופקו בחזקה ובמהירות. ואמר בו: מי שכעסו במחשבה, יראה עליו היישוב וההדר, ומי שכעסו שלא במחשבה תראה עליו הישמות. ועוד אמר: מי שכעסו חזק ורוגזו אמיץ, אינו רחוק מן המישוגעים הנכפים. [הערה מ"ב] ובספר הקוטי: אין הכעסן נמצא שמח. ונאמר, כי שמנו לנפש הכועסת ארבע מעלות. המטהר לכעוס ומטהר לרצות ענין שוה, ויותר מה שימצא על זה המנהג כעל מזג מרה אדומה. ומי שהוא מטהר לכעוס ומטהר לרצות גם זה ענין שוה, (שנ"ב) וזה המנהג למי שיש לו מרה שחורה ומי שהוא מטהר לכעוס ומאחר לרצות הוא ענין מגונה, מפני שהוא יוצא מגדר המדה השוה. אך המאחר לכעוס ומטהר לרצות משובח למאד. [הערה מ"ג] והמעלה הזאת ממעלות האנשים הגדולים והחסידים, אשר לא נראתה במדתם מדת הכעס, ומי שהם מן המושלים בנפשם הכועסת ומכריחים את טבעם לסבול אותם כבר נזכרו לטובה כמו שאמר החכם: טוב אך אפים מגבור (משלי מ"ז, ל"ב). וארך אפים מן היג מדות הנאמרות בבורא יתעלה שמו בפרשת: ויעבור ה' על פניו (שמות ל"ד, ו'). ואמר: כאשר הגרב מחולי הגוף כן הכעס מחולי הנפש, ואין ראוי לאיש בעל מוסר שיהיה רגיל לכעוס, מפני שהוא מביא עצמו לידי חטא, כמו שאמר החכם: גדול חימה נושא עונש (משלי י"ט, י"ט). וכבר הזהיר החכם מן הכעס באמרו: אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס כחיק כסילים ינוח (קהלת ז', מ'). וראוי למי שהוא כעסן שיקראוהו כסיל. ודבר שאי אפשר הוא שיינצל הכעסן מן החטא הגדול כמו שאמר החכם: ובעל חכמה רב פשע (משלי כ"ט, כ"ב). ואתה רואה רוב בני אדם כשהוא כועס ומתחזק בכעסו, אינו משים על לב מה שהוא עושה ברוב כעסו, וכמו שנאמר בו: כל רוחו יוציא כסיל (שם כ"ט, י"א). ובהפך זה נאמר: וחכם באחור ישבחה (שם). וממה שהזהירו רז"ל מהרבות במדה הזאת, כל המקרע בגדיו בחמתו כאילו עובד ע"ז. (שנ"ג) ולפי המאמר הזה אין ראוי לאדם שיהיה גדול חימה כמיבעת חיות רעות והצבעים, ולא שיהיה בלתי כעס, כי זה ממדות הפתאים והפחותים. ודרך הזדיונות שינהג במדה בינונית, וממה שאתה צריך לדעתו, כי גמר שכל האדם. מושלו בכעסו, וכמו שאמר החכם שְׁקֵל האדם האריך אפו (שם י"ט, י"א), וממה שאמר במלמיוס בכעס: כשתכעוס, מחול, כי אין עוזק הנקמה חולשה.

(שנ) בגד' הכעס מדה מגונה כתיב. (שנא) בגד' ומתנדנד גופו כתיב. (שנב) בגד' ומי שהוא מאחר לכעוס ומאחר לרצות גם זה ענין שוה כתיב. (שנב) עיין שבת ק"ה, ע"ב.

י. השער השני מן החלק הרביעי והוא שער ארבעה עשר מן
הספר נדבר בו על מדת הרצון.
רצון מדה טובה.

זאת המדה מן המדה המשובחות, מפני שאינה נמצאת ברוב העניינים,
אלא במי שיש לו נפש נדיבה ויקרה, אשר היא מקבלת העניינים כפי אשר
יודמנו, ואיננו מצפה את הגדולות. ומן המדה הזאת הסתפקות האדם, במה
שיש לו ושמחתו בחלקו. וכבר ידעת מעלת המדה הזאת וגדולתה. וכבר
הקדמנו לזכרה ולשבחה לך בשער השני מן החלק הראשון במדה העונה.
וכשהאדם הצדיק רוצה בכני האדם ובני האדם רוצים בו, כידוע המקום רוצהו.
ועוד ישונאו משלימין עמו, וכמו שאמר החכם: ברצות ה' דרכי איש גם
אויביו ישלים אתו (משלי מ"ז, ז'). וכמו שידעת מרצות אבימלך באכרהם
ומהשלימו עמו. וכמו שאמר רבינו הקדוש לרבי חייא ז"ל. [הערה מ"ה] ומי
שדומה לזה וממעלת הרצון ויתרונו שייחסתו אל החיים אשר (שנ"ג) מוצא
הטוב ומקור החסד, כמו שנאמר: באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקווש
(שם מ"ז, מ"ז). וזה באדם, כמו שרצה פרעה ביוסף עד שהעלהו (שנ"ד)
אל מעלת המלכות, וכמו שרצה אחשוורוש במרדכי, וכאשר מה שהגיע אליו.
כל שכן מי שרוצה בו הבורא יתעלה שמו, ודומה למי שנאמר: אני ה'
אלדיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך, (ישעיה מ"ה, י"ג). ואמר החכם:
כל רוצה עשיר, וכל מסכית שליו, וכל מימר משתומם. והיה אומר: מי
שאינו רוצה בענייניו לרצונו, רוצה בו כל כורחו. ומן המדה הזאת מסתעפת
הסליחה והמחילה, והמה ממדות הבורא יתעלה שמו, [הערה מ"ה] ואמר:
שמלך אחד קצף על עדת אנשים וצוה להורגם, אמר אחד מהם. אם אנהנו
הרענו לחטוא, הלא (שנ"ה) תיטיב שאת, ומחל להם ולא הרגם.

יא. השער השלישי מן החלק הרביעי והוא שער חמשה עשר מן
הספר. נדבר בו על מדת הקנאה.
קנאה היא ברוב בני אדם.

המדה הזאת היא כסעף מן הכעס. ורוב נפשות מן המדברים אינן
נמלטות ממנה, אבל היא ככולך, כי אנהנו רואים כל בני אדם הם נמשכין
איש אחר רעהו, ורצונו לומר, כי כאשר הוא רואה אחר שקנה מן הקניינים,
(שנ"ו) הוא משתדל שיקנה גם הוא כמותם, והיה יכול לעמוד בלעדוהם,
או שיעמיד דברים אחרים תחתם ויקנה עניינים אחרים במקומם, ולא יטרח
את עצמו לחשיג בקניינים ההם. והדבר הזה הוא אשר רמז אליו החכם

(שנ"ג) בנד' אשר הם מוצא וכו' כתיב. (שנ"ד) בנד' עד שעלהו אל מעלת
וכו' כתיב. (שנ"ה) בנד' הלא אתה תיטיב שאת כתיב. (שנ"ו) בנד' כתיב אחר
שקנה מן הקניינים העלמיים ומן המתכות והצמחים או משאר הקניינים וזה המאמר
שלם חסר בכ"י.

שלמה ע"ה כאמרו: וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה, כי היא קנאת איש מרעהו (קהלת ד', ד.). ומי שהמדה הזאת גוברת על טבעו הוא מגונה, כי היא מביאתו לחמוד, ואין הנדיב חמדן. וכבר נמלאו הספרים מגנות החומר, ואינו נעלם מאנשי לבב, ומה שנאמר עליו מן הגנות, וראוי שיתרחק מעליו, ושמא יגיע ענין החמדן שיגזול, כמו שנאמר: וחמדו ישרות וגזלו (מיכה ב', ב'), והחומר מדה מגונה. וראוי למשכיל שירחיק נפשו ממנה בכל יכולתו, מפני שאינה מביאה שום תועלת אך רוב (שנ"ז) יגיעת הנפש בתאוות, ושנאת בני אדם תמיד, ומיעוט המנוחה, ומירדת המחשבה, ועונש המקום, מפני שהוא עובר על מה שהזיר ממנו בתורתו הקדושה. ואין ראוי למשכיל שיקנא בחטאים, מפני שרואה אותם משתדלים להגיע אל התאוה ולהשיג אל ההנאות. אך תהיה כל קנאתו בעבודת האלדים (שנ"ז) כמו שידעת מפנחס שנאמר בו: בקנאו את קנאתי בתוכם (כמדבר כ"ה, י"א). וממה שהיה גמולו על כך מן האחרית הטובה, כמו שנאמר: לכן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום (שם כ"ה י"ב). וממה שנאמר במקנא וחמדן אמרו: תראה החמדן אהבתו רבה, כשהוא רואה אותך, (שנ"ה) ותראה שנאתו כשאינו רואה אותך, ותראה ותרכה שנאתו, כשאינו רואה אותך (שנ"ט) ושמו אוהב ועניינו שונא. ואמרו כאילו לא נברא החומר אלא לנפש. ואמר: דוי לחומר שיהא הוא בעת [הערה מ"ו] שמחתך, וראוי לאדם שיעלה אל המעלה העליונה כדי שיקנאו בו עליה אם יעזרוהו מלמעלה. וזאת תהיה תפארתו כמו שאמר המשורר. [הערה מ"ז]

יב. השער הרביעי מן החלק הרביעי והוא שער ששה עשר מן הספר, נדבר בו על מדת החריצות.

החריצות היא ממרה אדומה.

צריך לקדם בדברי המדה הזאת מאי זה טבע היא באה. ואמר כי היא מטבע המרה האדומה, והמדה הזאת תראה יותר, כשהנפש פנויה מן המדות המגונות ואין מכלבל אותה שום דאגה. ויותר מה שהיא בנפשות הזכות החשובות, וראוי לאדם שיתנהג בה בכל מעשיהו, ובכל מה שמתעסק בו ממלאכות החכמה והמחשבה, הלא תראה מה שנאמר בה: והיו אדם יקר חרוץ (משלי י"ב, כ"ח). ר"ל כי היקר שבהון האדם, החריצות שהוא חרויות, והוא שיהיה חרוץ בשני העולמות, בעולם ההויה והחפסה, שישתדל בבקשת החכמה עם האמונה ובעבודתה, (ש"ס) וישתדל להגיע אל עולם השכל. ובהפך

(שנ"ז) בנר' אך רוב מכאובות כתיב. שנח' בנר' וכמו שאמר החכם: אל תקנא בעושי עולה (תהלים ל"ו, א') והקנאה משוכחת בעבודת האלדים כתיב וגם זה המאמר שלם חסר כמ"י. שנח' בנר' כשהוא פוגע בך כתיב. שנ"ט המאמר ותראה ותרכה שנאתו כשאינו רואה אותך חסר בנר'. (ש"ס) בנר' בבקשת החכמה עם העבודה והאמונה כתיב.

המדה הזאת שהיא העצלה מהתעסק בקנינים ומשתדל (שס"א) בהצלחות הנפשות אמר: התריפת ביום צרה צר בְּחֶקֶה (משלי כ"ד, י'). ועוד אמר: לא יחרוך רמיה צידו (שם י"ב, כ"ז). ואע"פ שהזכרנוהו בעניין הפספף במדת השנאה, ומי שהוא מן האנשים החשובים והתנהג בענייניו בחריצות ובזריזות יצליח בהם, וכמו שאמר: יד חרוצים תמשול (שס"ב) ורמיה תהיה למס (שם י"ב, כ"ה). וכבר הזהיר שלמה החכם על החריצות בענייני העולם ובענייני השכל (שס"ג) כמו שאמר: עצלה תפיל תרדמה (שם י"ט, ט"ז). והמאמר הזה נראה והוא מופתי, כי על כל פנים מפלת העצלה תרדמה. כי האיד אשר הוא מתפשט מנקבי הגוף בתנועת החריצות, כשתנוח ואינה מתפשטת אותו יעלה אל המוח (שס"ד) לדי נומה תדירה. ומספר הקומי בחריצות: מי שישביע אדמתו בעבודה משביעתו לחם, ודרך המוסר אל המדה הזאת שלא יראנה אדם בתאותו (שס"ה) ולא יהיה קל בכעסו, כי הקלות מנוגה, מפני שאינה ממדת הרענותים, ואין החסידים מתנהגים בה. אך צריך שיתנהג בחריצות בענייני התורה והמצוה והיראה. והראייה הגדולה על הצלחת האדם, חריצותו במה שהוא מתעסק במעשיו. ומן האותות הגדולות על רוע מזל, עצלתו בהם. אך החריצות שהיא מביאה אל המהירות והקלות מנוגה, וצריך המשכיל להזהר ממנה. כי תכלית הרעה במהירות, ומי שמטהר מתחרט, ומי שרוכב במהירות, אינו מאמין שלא יכשל. ואין צריך האדם למחר ענייניו, כי לא יתכן מן המהירות מעשה מתוקן. וממתן יתקנו העניינים ויודמנו הבקשות. אבל מדת החריצות טובה כשתהיה בכח הנפש, ולא תראה בפועל מהרה, כי אז תהיה ראויה שתקרא מהירות.

יג. נשלם החלק הרביעי ואתחיל החלק החמישי. השער הראשון מן החלק החמישי והוא שער שבעה עשר מן הספר נדבר בו על מדת הנדיבות.

נדיבות מתי טוב ומתי רעה.

המדה הזאת כשמנהיגין אותה על דרך השוה הנכונה שלא יגיעו בה אל הפיזור והחפף, היא משובחת למאוד. וצריך האדם שיגביר המדה הזאת על אשר כנגדה, ר"ל מדת הציקנות, מפני שאין הגדולים בבני אדם המפורסמים בחשיבות, רואים שמדת הציקנות משובחת. והלא תראה המקום יצליחך (שס"ז) בכמה מקומות שיבח החכם הנדיב, במקום אחד אמר, כי הנדיב הגיעו נדיבותו אל מעלות רבות מן הגדולה בעולם הזה ובעולם הבא, (שס"ז) כמו שאמר: מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו, (משלי י"ח, ט"ז), בעולם הזה מפני קרבתו אל המלכים, בעבור שהוא נותן לחם מתנות ושולח להם

שסא) בנר' שהיא העצלה מהתעסק בענינים ומשתדל בהצלחות כתיב, שסב) בכ"ב ובנר' תעשיר כתיב, שסג) בנר' ובעניני הערב כתיב, שסד) בנר' ומביא לידי נוסה כתיב, שסה) בכ"י ב' ובנר' בתאותיו כתיב, שסז) בנר' המקום יצולך כתיב, שסז) בכ"י ב', ובנר' בעולם הזה וכבא כתיב.

מנחות, ובעולם הבא, מי שיגיע אליו מן הגמול הטוב והנועם מפני עבודתו את אלדיו בממונו, במעשר, ובצדקה ובמעשים טובים, וכמו שאמר: לכן אחלק לו כרבים (ישעיה נ"ג, י"ב). ומפני שהם (ש"ח) מדות אברהם אינו ע"ה הנדיבות, והחסד נודע בהם. ונתייחסו אליו, וכבר נזכר לו בספר התורה בכמה מקומות, וכן הוא ענין פירושי: נדיבי עמים נאספו עם אלדי אברהם (תהלים מ"ז, י'). וזאת המדה משובחת מפני שמחויבת לנהוג הכבוד (ש"ט) וכמו שאמר: רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן (משלי י"ט, ו'). ובה יהיה ראוי לשבח בני אדם, כשהוא נותן ומשבחים אותו על כך. אך הענין המגונה שבמדה הזאת הוא, שיפקיר האדם את ממנו בדבר שאין צריך אליו ומתנהג בו מנהג שאינו טוב כפי שמפזר בענין התאות (ש"ע) ומתמכר [הערה מ"ח] בהשגות ההנאות, וזה הוא ההפקר, ואינו ממעלות המשכילים ולא מגדולתם, וממה שצריך לדעתן, (שע"א) כי המתן במקום הראוי לו ממונן ספון, אינו אוכד עם אריכות הזמן, אך הוא עומד כל הימים. וזו היא כוונת שלמה החכם ע"ה כשאמר: שלח לחמך על פני המים כי כרוב הימים תמצאנו (קהלת י"א, א'), ופשט הפסוק מצוה על הנדיבות שידיה מתנדב ועושה חסד, כי מי שזורע חסד, יקצור תבואתו, ומי שהוא נוהג במדה החשובה הזאת לא יחסר כל לעולם, אך חולך ומוסיף כפליים רבים, וכמו שאמר: נותן לרש אין מחסור (משלי כ"ח, כ"ז). ואמר דוד ע"ה באנשי הנדיבות והחסד: פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד (תהלים קי"ב, ט'). ומה תאמר על מדה חשובה כזאת שהיא הלוואה אצל הבורא יתעלה שמו, כמו שנאמר: מלווה ה' חונן דל (משלי י"ט, ט"ז), ואמרו: עשה חסד במי שהוא ראוי לו ובמי שאינו ראוי לו, (שע"ב) למי שראוי לו יהיה במקומו, ולמי שאין ראוי לו תחיה אתה ראוי לעשותו. ואמרו בנדיבות, מן המדות החשובות לתת לשואל, ובספר הקוטי: דע כי הזריזות להתיישב בכל העניינים והטוב שכמו שתעיין בו עת שתתן ותמנע, ועת שתעשה ותאמר: כי המתנה אחר המניעה, טוב מן המניעה אחר המתנה והנדבה, וטוב שתתאחר לעשות, וכשתחל תעשה מיד משתקדים לעשות ותאחר להשלים. ודע כי יותר אתה קרוב לעשות מה שלא תאמר משאתה קרוב לומר מה שאינך עושה, (שע"ג) על כן הזהר שלא תמחר בדברך בדבר שאתה ירא שלא תוכל לעשותו, ויפה דברך ומעשיך בצדק.

יד. השער השני מן החלק החמישי והוא שער שמונה עשר מן הספר נדבר בו על מדת הציננות.

ש"ח) בנדי' שהיו כתיב. (ש"ט) בנדי' שמחויבת הכבוד כתיב. (ש"ע) בנדי' בענין התאוה כתיב. (שע"א) בנדי' שצריך המשכיל לדעתו כתיב. (שע"ב) בכ"י כ"י ובנדי' עשה חסד למי שהוא ראוי לו ולמי שאינו ראוי לו כתיב. (שע"ג) בנדי' מה שאתה אינך עושה כתיב.

הציקנות מדה מגונה.

דע כי המדה הזאת מדה מגונה למאד, אין בכל המדות (שע"ד) המגונות, מגונה ממנה, מפני שהמפקיר את ממנו אע"פ שהוא מגונה, יהיה נהנה מהנאותיו ושכח בני אדם, וזה אין עולה בו (שע"ה) אלא הגנות והשם רע ואיננו מגיע אל שום הנאה. ואין הציקנות ממדות החשובים. וראוי למי שהוא מן החשובים, שיתרחק מן המדה הזאת, ולא יתנהג בה בשום עניין. ועל דעת כל החכמים, כי אין חשיבות עם הכילות, ולא אמונה עם הבצע. ומי שהוא במדה הזאת כבר נואש משם טוב ומזכר טוב כמו שנאמר: לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכליל לא יאמר שוע, (ישעיה ל"ב, ה'), וזה דומה למח שאמר נבל: ולקחתי את לחמי ואת מימי (ש"א כ"ה, י"א). וכבר ידעת מה היתה אחרית של נבל. (שע"ו) ואין במדה הזאת שום טובה, אלא שישמור אדם את אשר לו אם מעט ואם הרבה, ולא יפקירהו, ויתנהג בה המדה הבינונית ולא יהיה בה ברוב שמירתו לידי הבצע, כי איננו ממדות החשובים, ואמד החכם במדות הכלילי: מונע בר יקבחו לאום (משלי י"א, כ"ו). ובחפך זה נאמר: וברכה לראש משביר (שם). פשט המאמר והענין הנסתר לו בחכמה. ואין ראוי למשכיל שיהי' כילי בחכמתו, כי אין החכמה חסירה בעבור לימודה, כמו שהאש אינה נכבית בעבור שמדליקן ממנה חנר. ומן המוסר הטוב בתקנת המדה הזאת, שירגיל את עצמו להתנדב על הקרובים עד שידלג לאט עם הרחוקים עד שירגיל במדת הנדיבות בעזרת הבורא.

טו. השער השלישי מן החלק החמישי והוא שער תשעה עשר מן הספר נדבר בו על מדת הגבורה.

גבורה.

מי שנבר על מזגו מבני אדם טבע הדם, — יש לו לב גדול וגידיו מלאים וזרועותיו ארוכים, ברוב העניינים תמצאנהו בעל גבורה, כל שכן אם יהיה רגיל עם זה במלחמות. והמדה הזאת משובחות כשהיא במקומה ובעתה, וכפי מה שהוא משער הצלתו ממה שיכנס בו. ואם הוא יוצא מן הדרך השוה הנכונה עד שישליך עצמו למקום הסכנה הגמורה והמיתה זו מדת השגעון והיא מדה מגונה. וכאלה השתי מדות אמר החכם: אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כ"ה, י"ד). אך האנשים הגדולים הנזכרים במדה הזאת היו להם מדות עליונות הראוי להם (שע"ז) הכח ההוא כיושע, ושמשון, וגדעון, ושאוול, ודוד, ויהונתן, ויואב, ואבנר והדומה להם,

(שער) ככ"ו ב' ובנד' אין ברוב המדות כתיב. (שעה) ככ"ו ב' ובנד' ואין זה עולה לו כי אם כתיב. (שעו) בנד' מה היתה אחריתו כתיב. (שעז) בנד' היו להם אותות עליונות הראו בהן הכח ההוא כתיב.

מאשר היו כמותם אשר נראתה מהם מדת הגבורה, (שע"ה) והיו משובחים בעבורה, ובחפץ זה מי שנראתה בהם מדת המורץ והעצלה (שע"ט) ולא נשתבחו עליה (ש"פ) כאשר אני עתיד לזכור בשער הסמוך לזה.

וראו להתנהג במדה הזאת בעבודת האלדים, כאשר ידעת ממש רבינו ע"ה כשפרע מן העם באמרו: שימו איש חרבו על ירכו (שמות ל"ב), וכאשר ידעת מפנחס בעניין קנאתו כמו שנאמר: וירא פנחס בן אלעזר וכו' ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו (במדבר כ"ה, ז'), ובכל עת היתה המדה הזאת ר"ל מדת הגבורה ניכרת מנפשות האנשים הגדולים האלופים והגבורים, (שפ"א) וממה (שפ"ב) שאמר אחד מן הפילוסופים: בהר במות יוסיפו לך חיים (שפ"ג), והיו אנשי הערב קורין לגבור מוקה (שפ"ד) וצריך המשכיל שיתנהג במדה הזאת המנהג השווה כדי שלא יקרא משוגע, ויתנהג בה על דרך הטובה וישרה. ואמר: אין הגבורה נודעת (שפ"ה) אלא בעת הקורות. ואמר הפילוסוף: גדר הגבורה, (שפ"ו) האומץ והיישוב כפי מה שמחייבת החכמה (שפ"ז) והאמת ושתסבול מה שתאהב ומה שתשנא. ואין הגבורה העיקשות בדברי שקר (שפ"ח) וההתמדה על השוא וסבל היגיעה, כי זה ממדות החיות הרעות, אך הגבורה שיסבול האדם על האמת, ושימשול בתאותו עד שיהיה אצלו חמות על הדרך הטובה אשר ימצאנה אחר כן טוב מן החיים, על שכנגדה מן הרע אשר גילה אותו בין החכמה. ובספר הקומי בגבורה: הגבורה מטבע הנפש החשובה (שפ"ט) לעומת כח הגוף.

מז. השער הרביעי מן החלק החמישי והוא שער עשרים נדבר בו על מדת המורץ.

מורץ תמצא בנפשות הפחותות.

המדה הזאת יותר מה שתמצא בנפשות הפחותות הדלות הנמכות והיא מדה מגונה וצריך המשכיל להזהר ממנה ולא ירגיל בה וישתדל להרחיקה (ש"צ) מנפשו ולהסירה מעליו מפני שאינה מביאה שום תועלת, אבל היא מביאה הנגות והשם רע וגורמת לפחיתות ולגריעות (שצ"א) והאנשים החשובים אנשי הלכות הם מואסים אותה ונועלים בה (שצ"ב) אחר שמשתמשין בה

(שע"ה) בנד' אשר נראתה מדת הגבורה בהם כתיב. (שע"ט) בנד' המורץ והענוה כתיב. (שפ') בנד' ולא ישתבחו עליה כתיב, (שפ"א) בנד' האנשים האלופים הגבורים כתיב. (שפ"ב) בנד' וממה שנאמר על הגבורה שיר כתיב וליתא בכ"י. (שפ"ג) בנד' בטעות בחרבאות יוסיפו לך חיים כתיב. (שפ"ד) בנד' מלקה כתיב וחסר אחר כך בכ"י גם המאמר וממה שאמר המשורר (בספר המדות) בגבורה. (שפ"ה) בנד' אין הניבור נודע כתיב. (שפ"ו) בנד' גדר הגיבור כתיב, (שפ"ז) שיתחייב בחכמה כתיב בנד'. (שפ"ח) ומן הגבורה העקשות מדברי שקר והתמדה על השוא כתיב. (שפ"ט) בנד' הגבורה מנפש הנפש החשובה וכו' כתיב. (שצ') בנד' להרחיקם מנפשו כתיב. (שצ"א) בנד' ננות להשם וגורמת הפחיתות וגריעות כתיב. (שצ"ב) בנד' הם מאוסים ונעולים כתיב.

בכה הכרתם ותכונתם בדרכי הנהגתה במקומות אשר תהיה בהם גורמת להצלה מן הסכנות הגדולות. ומסעיפי המדה הזאת העצלה אשר זכרנו כבר. וכבר ידעת מה שנאמר בה מן הגנות והחרפה ומה שאמר שלמה ע"ה: ממן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו (משלי כ"ו, ט"ז). וזה תכלית החרפה והגנות (שצ"י) והדבר ידוע מן העצל ורך הלבב, שהוא אומר לא אלך מעיר אל עיר מפני פחד הליסטים והחיות כמו שנאמר: אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות (שם כ"ו, י"ג). ולא אתעסק בסחורות שלא אפסיד, ולא אתענה ושלא אחלה, ולא אתן צדקה שלא איורש והדומה לזה מן הדברים שהן מביאין לידי הכטלה, עד שלא יתכן לו שום מעשה ולא שום דבר, (שצ"י) אך הוא שוקט ויושב במקומו ואינו זו ממיטתו כמו שנאמר: הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו (שם כ"ו, י"ד). ואין האדם המשכיל צריך להגביר המדה הזאת ולא להתנהג בה, שלא יהיה נודע (שצ"ה) ויהיה כמו שחושב בלבו שיהרג קודם שימלאו ימיו, והדומה לזה. אך בענין שאי איפשר להנצל ממנו, או ישים בו את עצמו, הדין הוא (שצ"י) שייראה בו מדת המורך והעצלה, כמו שאמרו על אדם אחד שרצה המלך לשלחו במקום הסכנה ומאן ללכת, וחירפו המלך, אמר לו: טוב שתחרפוני ואני חי, משתתפלל בעדי ואני מת. ואני רואה המדה הזאת מתנהגים בו (שצ"ו) אנשי התענוג (שצ"ח) והמנוחה בעולם משאר בני אדם, ולא יבינו כי המנוחה עצמה לא תגמור להם (שצ"ט) אלא לאחר טורח גדול ותיקון העסקים והעניינים שהם צריכין אליהם (ת') וכמו שנאמר: הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך, (שם כ"ד, כ"ז). אך המנוחה הבודדת כלל עניינה (ת"א) העצלה והמורך וכבר ידעת מה שיקרה האדם (ת"ב) עצל עד שיהיה חסר מכל תקנותיו ותועלותיו (ת"ג) כאשר יפגעהו הריש (ת"ד) כמו שנאמר: מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב ובא כמהלך רישך גומר (צ"ל מתהלך) (שם כ"ד, ל"ג, ל"ד). ועוד כי המדה הזאת גורמת בנוף (ת"ה) חלאים ומדוים גדולים ורבים כמו הכובד והנפח בניד הנשמה, וחולי הפודגרא [הערה מ"ט] (ת"ו) וחולי הפיל (ת"ז) והדומה לאלה מן החלאים המשונים (ת"ח) אשר יקרו ממיעות כח המעכל עד שתהיה לו המדה הזאת כטבע (ת"ט) שלא יוכל להעתיק ממנו. ויחשב שכנגדה מנוגה (ת"י) כל שכן

שצנ) בנד' בטעות תכלית החכמה והגנות כתיב. שצד) בנד' שום מעשה תאוה כתיב. שצה) בנד' נודע בה כתיב. שצו) בנד' הדין עמו כתיב. שצז) בנד' בה כתיב. שצח) בנד' לאנשי התענוג כתיב. שצט) בנד' לא תנוע להם כתיב. ת) בנד' צריכים לזוהר כתיב. תא) בנד' אך המנוחה הגורמת כלל ענינים כתיב. תב) בנד' להאדם כתיב. תג) בנד' תקנותיו ומעלותיו כתיב. תד) בנד' המלה הריש ליתא. תה) בנד' המלה בנוף ליתא. תו) בנד' וחולי הסודגרא כתיב. תז) בנד' וחולי הכבד כתיב. תח) בנד' החליים המשופם כתיב. תט) בנד' המלה בטבע חסר. תי) בנד' מר מנוגה כתיב.

אם יודמן לעצל מזג הליחה עם ימי הזקנה, הם יוסיפו לו כבוד ועצלה. (תי"א) המקום יצילנו מן המדות המנוגות וידריכנו הדרך המובה והישרה אמן, ואמן סלה. ויקיים עלינו מקרא שכתוב: וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים (ישעיה מ', ל"א). יתרועעו אז ירגנו יחדיו למשפט נקרבה וירבו דעת וחכמה.

סליקו להו הארבעה ועשרים שערים מן ספר תיקון מדות הנפש, אשר חבר החכם הגדול המופלא הפילוסוף המובהק ר' שלמה בר' יהודה זצוק"ל, הידוע בן גבירול הספרדי. (תי"ב)

הערות.

- א. כענין זה כתב הרב המחבר ז"ל במליצתו הנחמדה. "כתר מלכות" וז"ל: "בי מאש הנשמה נברא הגוף ויצא מאין לישי וכו' ומי יגיע לחכמתך בתתך לנפש כח הדעת אשר בה תקועה ויהי המדע יסודה", ע"ש.
- ב. לשון זה מורגל אצל חכז"ל אנשי התכונה כותבי ספרי המוסר כמו שכתב הגאון רבינו סעדיה ז"ל בספרו היקר. האמונות והדעות" (דפוס קראקא משנת תר"ם לפ"ק דף כ"ב) וז"ל: ובעלי השניים משתדלים לקיים שני ירשיים זה הפך זה מתפרדים נמזגו והיה העולם". ועוד הרבה פעמים תמצא המלה הזאת בספרי מוסר והוראתה כמו בתלמוד אילימא לדבר הרשות מי מצו נפקי והכתיב שררך אנן הסהר אל יחסר המזג (שח"ש ז', ג'). אלא פשיטא לדבר מצוה וכו' (סנהדרין י"ד, ע"ב). ופי' הערוך ערך מזג כשם שיין מזוג שני חלקים מים ואחד יין כך א"א שתהא לשכת סנהדרין בלא שלישיית סנהדרין וכמה כ"ג כנגד סנהדרין קטנה. ע"ש וע"ע בפסחים (ק"ד, ע"א).
- ג. החכם השלם מוה"ר ליבש דוקעס ע"ה כתב בספרו משה בן עזרא דף מ"ב (דפוס אלמונא משנת תקצ"ט לפ"ק). וז"ל שהרב המחבר ז"ל הביא במליצתו "כתר מלכות" עוד פעם אחת "גזרות פנינות" לכן צריך לפ"ד לתקן גם כאן: "מדברות פנינות" (עיין בשינוים סימן מ"ז). אבל לפי הכ"י אשר לפני המאמר נכון והוראתו נפש המדברת (אינטעללעקטואליטאט) ועיין עוד במלת הגיון לרמב"ם ז"ל (שער י"ד, סימן ב'). החכם השלם החוקר האמיתי הרב מוה"ר יחיאל מיכל זק"ש ז"ל בספרו היקר "מליצת היהודים בספרד" תרגם: "כלם גזרות פנינות": "בילדונגען, לויטער צארט" ע"ש דף י"ד ישורה ש"מ"ט.
- ד. וזה הוא כפי מאמרם חביבין ישראל יותר מ"ה שישראל אומרין ישירה בכל ישעה וכו' (חולין צ"א, ע"ב).

(תיא) בנד' כבוד לעצלה כתיב. תיב) כל המאמרים מן ויקיים עלינו עד וירבו דעת וחכמה וגם הסילוק חסרים בנדפס ובלי ספק הוסיף אותם איוה סופר. ומה שכתב כאן הארבעה ועשרים והו בלי ספק טעות המעתיק ועיין בפנים דף מ"ו.

ה. לדעת המחבר לא הסכים המשורר הגדול הרב ר' יהודה הלוי ז"ל בספרו הכוזרי (כחוצאת קאססעל דפוס לייפציג דף ר"ט) וז"ל: ולא גזרה החכמה שיברא מלאכים בארץ, אבל אדם מזרע ודם מתגברים בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות וכו' (ע"ש מאמר ג', סימן י"ג).

ו. לפי ענין נראה שהמלה הפלכיים נגזרה מלשון ארמי פלך שהוראתה כפר או מושב חדש ותמצא אותה הרבה פעמים בתלמוד, שלשת הנפת (יהושע י"ג, י"א) ת"י תלתא פלכין ואח"כ נבנה ממנה שם חדש בזמן בעלי התכונה וכן כתב רבינו בחיי בספרו היקר והנכבד, ספר תורת חובות הלכות בשער היחוד פרק ז' וז"ל: וצורך הארצות והפלכים והחכמות והמלאכות קצתם אל קצתם, וגם המשורר הגדול הרב ר' יהודה הלוי ז"ל בספרו הכוזרי מאמר א' סימן צ"ה כתב וז"ל: אברהם בנו היה תלמיד לאבי אביו עבר וכו' ועבר היה סגולת שם ושם סגולת נח מפני שהוא יורש הפלכים כך היא הגוססא אצל הרב נתניאל בן נחמיה כספי ז"ל, אצלינו הגוססא האיקלימס והכל חה, וכן שר המשורר האלקי הנ"ל במליצתו היקרה "ציון למיב: חיי נשמות אויר ארצך מפני דאורא דא"י מחכים (עיין ב"ב, קנ"ה, ב') ואין כאן מקומו בענין הזה להארך.

ז. מכאן משמע שהרב המחבר ז"ל לא הסכים לדעת רבינו סעדיה גאון ז"ל מפני שהגאון "בהאמנות והדעות" דף ט' כתב וז"ל: ואלה סכלים מכל מי שקדם בעבור דברים אני אספרם ואכארים עליהם, עזבו בהם דרך הראיה ותעו מדרך האמת וכו' ע"ש.

ח. למען שלא תהא האמת נעדרת ולמען כל אחש למתלבש בטלית שאינה שלו אודיע בזה שכבר עלה על גפי מרומי קרת הרב הרד"ק גי' זהו מוה"ר דוד קויפמאן מורה בכית המדרש הרבנים בבודאפעשט י"א בספרו היקר: "החוישים" יצא לאור בשנת תרמ"ד בבודאפעשט לדבר בענין הזה ואני מכורו שאבתי, ושם בספרו הביא המחבר הנ"ל (דף י"ז) שידידיה האלכסנדריא היה הראשון בספרתנו שרמזו כפי דרכו לעשות הכתובים כמין הומר ומנבלתו עשות בו כוונים לדבריו בענין החוישים ואמר: מאתו נפרדות את ארבע היסודות וממנו נתרים את חמשת המלכים, בזה כיון על דברי התורה בבראשית: ארבעה מלכים את החמשה (בראשית י"ד, ט'), ובלי ספק קבל ידידיה החקירה הזאת מארבעה יסודות וחמשה חוישים מהיונים. המחבר את ספר היצירה לא ידע עוד מאומה ממספר החוישים וכחותיה שהם חמשה (עיין בהחוישים לרד"ק גי' דף ל"ג). לפי דעת החוקר הקדמוניות החכם הגדול המפורסם מוה"ר יום טוב ליפמאן צונץ נ"ע בספרו על הדרשות (דף קע"ה) נתחבר הספר היצירה בזמן הגאונים ע"ש. אמת שבמדבר רבה (פרשה י"ד, סימן י"ב) הביא המחבר המדרש את ה' הרגשות וה' מורגשת ואילו הן לפי פי' בעל מתנות כהונה ה' חוישים שבהם אדם מרגיש הכל והן חוש הראות, וחוש השמע, וחוש הריח, וחוש המעם, וחוש

המישוש. אבל לפי דעות החוקרים הנאמנים נתחבר המדרש במדבר רבה במאה השמונה לח' אלפים. הראשון היה בתוכם הגאון החכם הכולל וכו' מוה"ר צבי הירש חיות זצ"ל שכתב במבוא למדרש רבה וז"ל: במדרש רבה הוא על פי הרוב מלוקט מגמרא בבבלי ומדרשות הקודמת ובפי"ד נזכר שמה ארבעה טבעים וחמשה הרגשות והשבון הישמעאלים ע"ש. בענין השבון הישמעאלים טעות נפלה בדפוס וצ"ל פרשה י"ג, סימן ב' וז"ל המדרש שם: רוח הדרום אומרת אני מביאה גלות תימן וגלות הגרה ע"ש ופי' המפרשים שם הוא דוחק גדול. לפי דעת החוקר צונץ נתחבר המדרש כמו שהזכרתי לעיל, עיין בספרו על הדרשות (דף רע"ב, רע"ג), וגם אמור הגאון שי"ר זצ"ל הסכים לדעתו עיין בספרו היקר ערך מלין ערך אפמרתא, (סימן ט', דף קע"ג). גם רבינו סעדיה גאון ז"ל "בהאמונות והדעות" בסוף מאמר ראשון חדוש (דף מ"ו). הזכיר הרגשות האדם והצטרפותם אל העולם בכללו ובפרטיו מן נפש האדם ותעודתה. ובמאמר השני אחדות (דף נ"ח) כתב הגאון וז"ל: והתבוננתי כמאמר הזה ומצאתי שיש למדבר עמם שיאמר להם, וכבר מצאנו התועלת והנוק שנקבץ אל חמשה חושים וכו' ע"ש.

ט. הוראת המלה גלגל ידוע (ספָאָרע) ומורגל אצל חכמיו בעלי התלמוד ובעלי אנשי התכונה כמו: חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין פי' רש"י כמין אופן ברקיע שהמזלות נתונים בו ע"ש (פסחים צ"ד, ע"ב). ואכ"מ להארץ.

י. זהו לשון מקרא כמו להניף אתו תנופה (ויקרא ז', ל'). ולשון תלמוד כמו מלית המנפנת פי' הרמב"ם שתחזיקה הרוח באויר כמו קובה (אהלות פ' ח', משנה ה').

יא. גם זהו לשון מקרא כמו גרסה נפשי לתאבה (תהלים קי"ט, כ'). מלה הונחה בשפת הארמית על שנון וחזרת ההלכות; לפי דעת החוקר האמיתי הגאון מוה"ר נחמן קראכמאל זצ"ל נוסד המזמור קי"ט נגד הצדוקים כי הנה המתבונן בכתובים היטב ראה וישפוט שיש בכל המזמור ויכוח ותלונה על פוקרים תועים בפירושי התורה שכתב ושבע"פ עיין בספרו היקר מורה נבוכי הזמן שער י"א חקר אבות סימן י"ג, וגם בעלי התלמוד השתמשו במלה זו כמו: לא הוה פסק פומיה מגירסא (שבת ל', ע"ב).

יב. שם מטבע וזהו איסר האיטלקי As Italicus פרש"י ודמיו שמונה פרוטות עיין פרק א' משנה א' בקידושין.

יג. לשרש **ראה** הוראותיו אחד עשרה. א) עיקר ענינו הכמה ע"י חוש העין בקישור את או בכנוי כמו: ראה יעקב את רחל (בראשית כ"ט, י); ב) קרוב לשרש ידע כמו: ראה את כל מאומה (שם ל"ט, כ"ג); ג) ראית השכלית לדבר מה כמו: מה ראית כי עשית את הדבר הזה (שם כ', י); ד) בקשור אל ענינו ראייה לתוחלת כמו: וענינו אל קדוש ישראל תראינה (ישעיה י"ז, ז); ה) ובקשור ב"ת ענינו ראייה לדבר בעין כמו: לראות

בכנות הארץ (בראשית ל"ד, א'; ו) ענינו ידיעה והכרה דבר הבאה לאדם ע"י הוש אחר זולת העין או תרגומו לפי הענין למשל ע"י הוש השמע לראות מה יקרא לו (שם ב', י"ט). ענינו לשמוע, וירא יעקב כי יש שבר במצרים, ר"ל שמע (שם מ"ב, א'). וכל העם ראים את הקולות ר"ל שומעים או התבוננו כמו שפי" הספורנו ע"ש (שמות כ', מ"ו); ו ע"י הוש הרגשה כמו: חמותי ראיתי אור (ישעיה מ"ד, מ"ז). ומה לענין תענוג כמו: ראה חיים עם אשה אשר אהבת (קהלת מ', מ"ג); ה) וע"י הנסיון כמו: וירא כי לא יוכל לו (בראשית ל"ב, כ"ז); ט) ע"י השכלה והתבוננות כמו: ולבי ראה הרבה חכמה (קהלת א', מ"ז); י) לכן גם כן ענינו שפט כמו הביטו וראו (איכה א', י"ב); יא) וגם הוראתו בחירה כמו: אלדים יראה לו השה (בראשית כ"ב, ז'), לשרש שמע יש לו ג"כ ארבעה הוראותיו. א) ענינו שמיעת האזן בקשור את, כמו: את קולך שמעתי (בראשית ג', י'). בקשור האומר או המדבר כמו: שמעתי אומרים (שם ל"ז, י"ז). ובקשור כי כמו: וישמע השומע (ש"ב ז', י"ט). ובקשור אל או אות למ"ד ולרוכ פעמים בקשור ב' כמו ולא שמע אליה (בראשית ל"ט, י'). שמעת לקול אשתך (שם ג', י"ז). שמע בקולה (שם כ"א, י"ב); ב) ואם השומע הוא השם ית' ענינו תמיד קבלת התפלה או הזעקה או הבכי כמו: כי שמע קול בכי (תהלים י', י"א), צעקו וד' שמע (שם ל"ד, י"ח); ג) ענינו הכנה וכא תמיד בלי קשור כמו: אשר לא ישמע שפת רעהו (בראשית י"א, ז'). כי שומע יוסף (שם מ"ב, כ"ג); ד) ענינו הקשבה כמו שמע ישראל (דברים ו', ד'). לשרש ריח יש לו שתי הוראות. א) מורה קבלה ורצוי ואהבה כמו: ריח הניחוח (בראשית ח', כ"א) או ב) לעורר שנאה כמו: הבאשתם את ריחנו (שמות ה', כ"א), לשרש טעם יש לו שלשה הוראות. א) ענינו בחינת גשמי בהבחנת המד והמתוק כמו: ומעמו כצפיהית בדבש (שמות מ"ה, ל"א); ב) בחינת רוחני ושכלי על הטוב והרע או על דבר הנאה והמנונה כמו: וישנה את מעמו (ש"א כ"א, י"ד). וברוך טעמך (שם כ"ה, ל"ג) טוב טעם ודעת (תהלים ק"ט, ס"ו); ג) שמו' וענינו משפט וגור דין כמו: מטעם המלך (יונה ג', ז'). ומעם זקנים יקח (איוב י"ב, כ'), לשרש משש הוראתו תפישת דבר ביד או בפגישת גוף בגוף בנגיעה כי ע"י הנגיעה ירגיש מה הדבר כמו: גשה נא ואמשך (בראשית כ"ז, כ"א) או עפ"י כח המדמה כמו: ויטש חשך (שמות י', כ"א).

יד. גם זהו לשון מקרא כמו וצודה לי ציד (בראשית כ"ז, ג'). ולשון תלמוד כמו אין צדין דגים מן הביכרים (ביצה כ"ג, ע"ב).

טו. גם זהו לשון מקרא ואד יעלה מן הארץ (בראשית ב" ו').

טז. המלה סוג הוא שם המורגל אצל אנשי התכונה וחכמי המוסר והוא שם להגיון ולדיבור על ענין הכולל תחתיו מינים רבים כמו סוג הצמח

הכולל תחתיו מיני אילנות שונים ומיני ירקות וזולתם (נאמטינג) ועיין במלות הגיון (שער י', סימן ג').

יז. גם זהו לשון מקרא כמו: מתן בסתר יכפה אף (משלי כ"א, י"ד).

ולשון תלמוד כמה מלמד שכפה הקב"ה הר כגיגית (ע"א ב', ע"ב).

יח. וכן הוא נכון כאשר הנוסחא בגדפס, ונפשונו קצה בלחם הקלקל

ת"י ונפשונו קנתת במנא (במדבר כ"א, ה').

יט. זהו כפי מאמרם והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות

(אבות פ' א', משנה ט"ו).

כ. הוראת המלה היא רשע. ומגורת רשע היא תבואנו תרגם הארמי

הריצוא דרשיעא היא אתיא ליה (משלי י', כ"ד).

כא. הפילוסוף אפלטון נולד באתינא והיא היתה עיר הגדולה של

היונים הקדמונים של"ט שנה קודם החורבן ב"ש ומת בן פ"ב שנה ביום

הולדתו. הוא היה רבו של אריסטו. אפלטון היה מאמין באחדות הכורא וממנו

נתפשט הדעה שהנפש אינה מתה לעולם. והוא היה למד שהאל סבות כל

הסבות, מתוך כך נכשלו רבים ונתנו את נפשם לחקור על עניני המבע ע"י

התבוננות בעומק סוד והרמוז ועיין מה שכתב בענין הזה החוקר המפורסם

הרב מ"ה נחמן קראכמאל ג"ע בספרו היקר מורה נבוכי הזמן שער א', סימן

א', וב' ושער ט"ז ושם תמצא גדרים והצעות להאמונה ולחכמה.

כב. בחטא עון מרגלים אמרה התורה במדבר הזה יפלו פגריכם וכל

פקדיכם לכל מספרכם מנן עשרים שנה ומעלה וכו' (במדבר י"ד, כ"ט).

וכירושלמי (ביכורים פ' ב', הלכה א'). תניא וכו' ימי שנותינו בהם שבעים

שנה (תהלים צ', י'). צא מהן עשרים שנה שאין בית דין של מעלה

עונשין וזורתין ע"ש. ובכרבי"ה (פ' חיי שרה, פ' נח) תניא בת כ' כבת ז'

לנו, בת ק' כבת עשרים שנה לחטא. ובב"ב (דף קנ"ה, ע"א) תניא איתמר

קמן מאימתי מוכר בנכסי אביו פי' רש"י קמן היורש נכסי אביו שמת, ר"ל

שהיה קמן בשעת מיתת אביו וכו' ורב הונא בר חיננא אמר רב נחמן מכן

עשרים שנה, ע"ש. וכן פסק הרמב"ם (הלכות מכירה פ' כ"ט, סימן י"ג) ור"ל

בדיא בקרקע שלו (שייך עוד לסימן י"ב) אבל קרקע שירש מאבותיו או

משאר מורישיו אין ממכרו ממכר עד שיהיה בן עשרים שנה ע"ש. במסכת

אבות (פ' ה', משנה כ"ד) תניא וכו' בן שמונה עשרה לחפה בן עשרים

לדרוף. בש"ס דרן גרשם המשנה בשם התנאי ר' יהודה בן תימא ובמחזור

ויטרי (דף תקנ"ג) הגירסא שמואל הקטן אומר ע"ש ופי' רבינו שמחה ג"ע

וכו' כמו שמצינו וכו' עשרים לדרוף שמרדפים אותו מן השמים ומענישין

אותו, כך קבלתי ולכי מהסם. ואכ"מ להאריך וכבר און וחקר בענין הזה

החוקר הקדמוניות המפורסם לשם ולתהלה הרב המופלג מהר"ל ג"ע אביד

בקיק סעגנדין בספרו היקר חיי האדם (דיא לעבענסאלטער) דף קנ"ז.

כג. זהו לשון מקרא כמו: הוא עשך ויכנגך (דברים ל"ב, ו') ולשון

תלמוד כמו: מלמד שברא הקב"ה כונניות באדם פ"י רש"י שברא להם בסיס לישב עליו ואם ירדו מכסיסן שוב אין מתיישבים (חולין נ"ו, ע"ב).

כד. זהו לשון תלמוד כמו: הציקנין שורפין אותו לפני הכירה מפני שהן צרי עין כן פ"י הערוך ערך צקן (פסחים דף פ"א, ע"ב).

כה. הפילוסוף סוקראט' רבו של אפלטון נולד ג"כ באתינו ד' מאות שנה קודם החורבן ב"ש ומת בן ששים ותשעה שנה בבית הסוהר מפני שאחד מתלמידיו הלשין עליו שהיה לועג על אלילי ארצו. על טבעתו היה חרות: "האויבת של האדם היא החכמה".

כו. הפילוסוף אריסטו נולד ג"כ באתינו ש"ד שנה קודם החורבן ב"ש לסוף ימיו ברח משם למען שלא יהיה מנת חלקו כגורל סוקראטוס, כי מצד קנאה אמרו שהיה לועג על אלילי ארצו ומת בן ס"ב שנה בשנת רנ"ב קודם החורבן ב"ש. הפילוסופים אפלאטון וסוקראטוס היו רבותיו והוא לא היה נוטה לדעת רבותיו בענינים הרבה.

כז. אלכסנדר המוקדן נולד בעיר פעללא ביום כ"א לחודש יולי (תמוז) רפ"ו קודם חורבן ב"ש, בתחילה היה הפילוסוף אפלאטון רבו ואחר מותו למד אצל אריסטו. בן עשרים שנה עלה למלוך וכל מעשה תקפו וגבורתו הלוא המה כתובים על ספרי דברי הימים, והוא היה אוהב ישראל ואמ"ר הרב הגאון ש"ר זצ"ל כתב באריכות בענין הזה בספרו היקר והנכבד בערך מלין דף ס"ו—צ"ח ע"ש. אלכסנדר מת בן ל"ב שנה ביום י"ג לחודש יוני (סיון) בשנת רנ"ג קודם החורבן.

כח. מלך ארדשיר הראשון ממלכי פרס החדשים קראו הסוריים אריוך והוא מלך משנת קנ"ו עד ק"ע אחר החורבן ב"ש וארדשיר השני מלך רק שנה אחת, ועיין בערך מלין ערך ארדשיר דף קצ"ה, וערך אריוך (דף קצ"ו ודף ר"א). והוא היה אשר בימיו התחילו את השחוק האשק"אקש לשחק.

כט. גם זהו לשון מקרא כמו: אנדיל המדורה ר"ל השלהבת (יחזקאל כ"ד, ט'). וגם בלשון תלמוד רואה כל הגולה לפניו כמדורת האש פ"י רש"י מפרש בנמרא מדורת אש לשון היסק גדול (ר"ה פ' ב', משנה ב').
ל. חפשי בניע רבה למצוא את שם הפילוסוף גמחיר בספרי קורות העמים ולא מצאתי, אולי יתן איש מבקר את עיניו עליו כי אין לי בענין זה רק אמצעים מעטים.

לא. הפילוסוף לוקמאן היה אחד מן חכמי הערביים הקדמונים, זמן חייו לא נודע למחקרים וישמו נודע לתהלה בספרי הערביים וגם מחמד אשר יסד את דת הישמעאלים הביא ממנו בספרו אלקוראן מאמרים הרבה.

לב. זהו הרב ר' חפין אלקומי וכאשר אמר לי הרב המופלג מוה"ר בנימין זאב בכרך נ"י מורה בבית המדרש הרבנים בק"ק בודאפעשטיע"א שזה הרב היה מליץ גדול בלשון ערבי ותרגם ג"כ את ספר תהלים מעברי לערבי. ועיין

בהמזכיר לחוקר קדמוניות להחכם הרב מוה"ר משה ש"ש סימן י'. לפי דעת הרב רד"ק נ"י מבדאפעשט הוא היה אז בספרד בזמן שהגוטי'ן משלו שם וקראו מלכותם מלכות הגוטי'ן המערבית ותקפו בארץ ההיא; ורבים מבני ישראל השתמשו בכינוי התואר השם לכנך שם משפחתם בשם ארצם כמו: הספרדי הצרפתי האשכנזי, ואקוה שהמוציא מחבירו עליו להביא ראיה. בשנת תת"ח אחר החורבן ב"ש נחרב ארצם בידוע מקורות העמים. וע"ע בענין הגוטי'ן בעקרים מאמר ד' פרק מ"ג בסוף.

לג. וזהו כמאמרם א"ר שמעון בן לקיש וכו' כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא, ומי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני ופי' הר"ן וכו' ומי שאין לו בושת פנים אינו מורעם (נדרים כ', ע"א.) ובזמן ההוא רק בני ישראל היו מאמינים באחדות הבורא.
לד. המלה הזאת מורגל אצל חכמ"ל כמו: אחשורוש מלך הפכפכן היה פ' רש"י חוזר בדיבורו (מגילה ט"ו, ע"ב.).

לה. גאלינוס הרופא נולד ס"א שנה אחר החורבן ב"ש ומת בן ס"ט שנה בשנת ק"ל אחר החורבן. לפי דעת הרב מוה"ר נחמן קראכמאל היה גאלינוס בימי רבי ואנמונינוס עיין במורה נבוכי הזמן (שער ה', דף ח'). ועיין עוד בחושים להרב רד"ק נ"י (דף ו', ז').

לו. אריגעניס אחד מגדולי חכמי הנוצרים נולד כאלכסנדריא בשנת קמ"ז שנה אחר החורבן ב"ש ומת בן ס"ט שנה בשנת קפ"ד אחר החורבן. בספר הויכוח כנגד הפילוסוף צעלזיוס היה נוטה לצד דעת אמונת הישראלית שלא לעשות בבית התפלה לנוצרים שום פסל ומסכה וכל תמונה, ועיין בספרו חלק ג', שער ז', סימן ב', ד'; חלק ו', שער ב', סימן ג'; חלק ז', שער ח', סימן ו'). ואכ"מ להאריך בענין הזה.

לז. עיין במוסרי הפילוסופים פרק ז"ב, שער ג', סימן א'.
לח. גם במבחר הפנינים שער הסבל סימן ז' כתב הרב וו"ל: ואמר שתיית סם חמות טוב מן הראגה, וזהו קשה הבנה ואסור לנו לכתוב דברים כענין הזה, ובלי ספק לא כתב הרב את המאמר הזה כאשר הוא עתה לפנינו ורק המעתיקים שגו או הסופרים לא נתנו את דעתם למצא מקור המאמר וזהו עון פלילי. לפי ענ"ד מקור המאמר בכך סירא (מ"א ל"ב.) ושם כתיב: בני הזהר מבקש נדיבות כי טוב מות מחיי עני. ועיין עוד מה שכתב החוקר האמיתי הרב מוה"ר נפתלי הירץ וויזל נ"ע בבחע"ת (חלק ח', דף שי"ד) בענין הוראות הפסוק: ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל היה אדרשנו (בראשית ט', ד'). ולא הסכים בשום אופן לדעת הרמב"ן ז"ל, ע"ש. לט. זהו לשון תלמוד כמו: הפת שעישו (פסחים מ"ה, ע"ב.), לפי דעת מוספיא הוא ג"כ לשון מקרא כמו: עבשו פרודות (יואל א', י"ג.) ונמצא רק פעם אחת בתנ"ך ואות בית נחלפת לאות פ' עיין שם בערוך ערך עפש.

מ. במלמיום הלפיד האלכסנדריא פילוסוף ותוכן גדול נולד כ' שנה קודם החורבן ב"ש ומת בן פ"ה שנה בשנת ס"ה אחר החורבן ועיין ביוחסין השלם (דף רמ"ה).

מ"א. עיין בהאמונות והדעות כמאמר העשירי הנהגת האדם. מ"ב. זהו לשון התלמוד כמו הו' לה בני נכפי פ"י הערוך (ערך כף ו'). שגוען שנופל לארץ, ורש"י פ"י וולדות שמתעברות שם נופלים מחולי שמו פישאון בלע"ז pie-jean (פאללזוכט) כתובות ס', ע"ב. מ"ג. כדברי הכזיל במסכת אבות: ארבע מדות בדעות נוה לבעוס ונוה לרצות יצא הפסדו בשכרו ע"ש פ' ה' משנה י"ד.

מ"ד. כמו שהביא הש"ס (גדרים דף מ"א, ע"א). הו' ליה רבי להווא קצרא א"ל רבי אתה עשית אותי ואת חיית; ועוד (כתובות דף ק"ג, ע"ב). והיינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חיית ע"ש.

מ"ה. להתודע ולהגלות שמגמת חפצי בזה רק להעיר על טעות שהשתמשו בו המתרגמים או המעתיקים. בספרא דאורייתא אחריתי כך קראו חכמי התלמוד את הברית החדשה (עיין שבת קמ"ז, ע"ב) כתיב (מתי ו', י"ב) סלח לנו את חבותינו כאשר סלחנו גם אנחנו לחיבינו זהו לפי העתקת החכם פרנץ דעליטש ע"ה, ובדפוס לוגדון כתב המעתיק: סלח לנו את חבותינו כאשר אנחנו סולחים לבעלי חובינו. וזה קשה לחבין, פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה (תהלים קל"ט, ו'). האנוש מאלוד יצדק, אם מעשהו יטחר גבר? (איוב ד', י"ז) היתכן שאמר האיש למאמינים שיתפללו אל הקב"ה לבקש ממנו סליחה כזה הלשון, שהקב"ה האל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת צריך להביא לו ראייה לסלוח לנו את פשעינו מכני אדם קרוצי חומר? ואכ"מ להארך. כלי ספק טעות גדול נפל כאן מאת המתרגמים וממעתיקים, כי מיד בפסוק י"ד שם אמר להם: (המחבר הספר מתי כתב ספרו כדעת החכם אַויביוס עיין בחספר קורות אמונת הנוצרים דף ק"ז, ק"ח ק"ט (בשפת עבר) כי אם תסלחו לבני אדם את הטאתם אביכם שבשמים יסלח גם לכם וכו' ומזה ראייה גמורה שהמחבר הספר הזה כיון לדברי המישה ביומא (דף פ"ה, ע"ב) ושם תניא עבירות שבין אדם למקום יח"כ מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יח"כ מכפר עד שירצה את חבירו ע"ש, לכן כך צריך לומר: סלח לנו את חבותינו כי גם אנחנו סלחנו לחיבינו! מלת כי בלשון עבר מלת המעם והענין לקשר המשפטים המתיחסים זה על זה וענינו כאן כמו יען המורה הצטרפות המשפטים בבחינת סבה ומסובב כי המשפט הראשון נותן מעם על המשפט הבא אחריו, וגם מלת החבור וענינו להוסיף נושא על נושא, מה שאי אפשר לחבין כן במלת כאשר שזהו מלת היחס וכאשר באה מלת אשר בשמוש כ' מאותיות בכל"ס מורה דמיון והתיחסות. ודי לחכימא!

מ"ו. לפי ענין נראה שזהו לשון מקרא כמו: אל תירא ואל תחת

(דברים א'. כ"א) וענינו פה, וגם לשון תלמוד אשר נתנו חתיתם בארץ חיים
 (חזקאל ל"ב, כ"ד) אמר רב חסדא זה פרנס הממיל אימה יתירה על הציבור.
 (ר"ה דף י"ז, ע"א).

מז. עיקר חסר מן הספר לא בנדפס וגם לא בשני כ"י מצאתי את
 דברי המשורר.

מח. זהו לשון מקרא כמו: יען התמכרך (מ"א כ"א, כ"ג) ופי' רדיק
 כאלו מכר עצמו לעשות הרע וכל עסקיו לרע, וי"ת חלף דחשכתא למעבד
 דביש כלומר כל מחשבותיך הם לעשות הרע וכו'. ע"ש.

ממ. זהו לשון יוני ורומי ומורגל אצל חכמ"ל כמו שאמר ר' יהודה
 אמר רב שאחזתו פודגרא פי' רש"י חולי הוא שאוחזו ברגלים וכו' (סוטה
 דף י" ע"א).

1016

B

1016.

